

WIKTOR SZYMBORSKI
ORCID: 0000-0002-1827-2616
UNIwersytet Jagielloński

(DOI: 10.17460/PHO_2023.1_2.10)

JAN HULEWICZ (1907–1980) – PROFESOR, SPOŁECZNIK, LUDOWIEC¹

Poniższy biogram powstał w związku z pracami nad uczczeniem stulecia powołania Katedry Historii Kultury na Uniwersytecie Jagiellońskim, z którą to placówką profesor Jan Hulewicz był tak długo związany. Dokonania naukowe oraz życiorys Profesora Hulewicza doczekał się już kilkakrotnego omówienia w literaturze przedmiotu, przykładowo w publikacjach o charakterze leksykograficznym. Niniejszy tekst ma na celu ponowne ukazanie życiorysu oraz dokonań naukowych Profesora Jana Hulewicza, uzupełnienie pewnych informacji uprzednio zasygnalizowanych przez badaczy choćby odnośnie inwigilacji jakiej poddawany był przez służby w PRL². Całość rozważań uzupełniają dwa aneksy, w których zestawiono tematykę zajęć realizowanych w Uniwersytecie Jagiellońskim

¹ Tekst ten w wersji znacznie skróconej został ogłoszony drukiem w tomie poświęconym dziejom Katedry, a następnie Zakładu Historii Kultury Instytutu Historii UJ – W. Szymborski (2022), *Jan Hulewicz, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne. Śladami dziedzictwa muz. Katedra i Zakład Historii Kultury i Oświaty na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1920–2022”*, z. 3, s. 569–575. Składam serdeczne wyrazy podziękowania Redakcji za zgodę na ogłoszenie drukiem niniejszego tekstu. Przy przygotowaniu poniższego biogramu, odsyłacze zastosowano jedynie w przypadkach cytowania źródeł, opracowań bądź uzupełnień o charakterze rzeczowym. Wykaz wykorzystanych źródeł i literatury wraz z konkretnymi stronami zamieszczono w bibliografii.

² Temat ten jako pierwszy podjął Ryszard Terlecki w swej książce *Profesorowie UJ w aktach UB i SB*, Kraków 2002, ostatnio ukazał się tekst przybliżający związki pomiędzy Hulewiczem a Stanisławem Kotem, w którym także omówiono inwigilację ze strony służb; zob. J. Draus (2022), *Związki Jana Hulewicza ze Stanisławem Kotem*, „Studia Paedagogica Ignatiana” nr 2, s. 19–37.

oraz wykaz prac magisterskich powstałych na seminarium profesora Hulewicza, których oryginały znajdują się w zbiorach Pracowni Historii Kultury, Nauki i Edukacji Historycznej Instytutu Historii UJ.

Jan Hulewicz urodził się 19 maja 1907 r. we Lwowie w rodzinie urzędnika kolejowego Gwidona Zygmunta i Heleny z Bernfeldów. Zmarł 7 października 1980 r., pochowany został na Cmentarzu Salwatorskim w Krakowie. W czasie pogrzebu trumna była okryta zielonym sztandarem – dawnym sztandarem Stronnictwa Ludowego, z którym związany był przez niemal całe życie. Ten wybitny historyk kultury, dziejów uniwersytetu a nade wszystko historii wychowania przez całe życie, jak podkreśla to w licznych wspomnieniach przybliżających życie profesora Renata Dutkova, dawał wyraz swemu przekonaniu o tym, jak ważną rolę odgrywa przeszłość oświaty i wychowania dla kształtowania rysu charakterów współczesnych nauczycieli. Z tych powodów konsekwentnie profesor Hulewicz przez całe życie angażował się w szeroko pojmowany ruch nauczycielski oraz rozmaite gremia skupione wokół zagadnień pedagogicznych.

Do szkoły średniej uczęszczał w Rawie Ruskiej w latach 1917/18–1923/24, gdzie mieszkał wraz z matką po śmierci ojca. W liście z 17 września 1964 r. skierowanym do Heleny Karyory-Sikorskiej profesor podzielił się osobistą refleksją o warunkach, w jakich dorastał: *Wychowałem się bowiem w atmosferze zupełnie podobnej ukształtowanej przez moją matkę, która ponad 40 lat pracowała zawodowo jako wdowa, będąc kasjerką kolejową w małych miejscowościach pod Lwowem nigdy nie chcąc przyjmować chętnie ofiarowanej pomocy jej dwóch braci bardziej niezależnych materialnie, z których jeden był adwokatem, a drugi notariuszem. Było różnie pod względem materialnym, ale zawsze o własnych siłach* (Biblioteka PAU i PAN, sygn. 10257). Jan Hulewicz egzamin maturalny złożył dnia 12 czerwca 1924 r. Studia zrealizował na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego, tam też 18 stycznia 1930 r. obronił dysertację doktorską pt. *Socjologia i idee historiozoficzne Stefana Żeromskiego*. Z tego okresu warto odnotować kilka artykułów i recenzji publikacji traktujących o Żeromskim ogłaszanych choćby na łamach „Ruchu Pedagogicznego”, „Ruchu Literackiego”, „Pamiętnika Literackiego” czy „Przeglądu Współczesnego”.

Seminaria profesorów Wilhelma Bruchnalskiego oraz Stanisława Łempickiego wywarły wpływ na jego formację naukową, dając mu znakomity warsztat historyka literatury i oświaty. Należy nadmienić, że studiował polonistykę jako przedmiot główny i historię oświaty oraz germanistykę w latach 1924–1928. Wówczas (1928 r.) złożył państwowy egzamin (część naukowa) na nauczyciela szkoły średniej (drugą część państwowego egzaminu na nauczyciela szkół średnich obejmującą część pedagogiczną złożył 12 grudnia 1930 r.). Na uwagę zasługuje fakt, że w toku studiów uczęszczał na zajęcia w Uniwersytecie Jagiellońskim. Wybrana przezeń specjalizacja obejmowała historię wychowania i dzieje szkolnictwa. W latach 1928–1930 był stypendystą Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego na Wydziale Filozoficznym UJ, realizując studia pedagogiczne, które ukończył 21 października 1930 r., zdobywając tytuł magistra

filozofii z zakresu pedagogiki. Następnie otrzymał uprawnienia do nauczania w szkołach średnich języka polskiego i pedagogiki jako przedmiotów głównych oraz niemieckiego jako przedmiotu pobocznego. Brzemienny w skutki miał nań wpływ seminarium prof. Stanisława Kota, którego był jednym ze zdolniejszych uczniów. Tematyka historii kultury, właśnie dzięki inspiracji prof. Kota, była od-tąd trwale obecna w planach badawczych Hulewicza.

Ukształtowany przez ośrodek lwowski i krakowski związał się z tym ostat-nim miastem. Po ukończeniu rozprawy doktorskiej przez lata nauczał w semina-rium męskim (1930–1936) i żeńskim Sebaldy Münnichowej (1936/37), w gimna-zjum żeńskim im. Józefy Joteyko (1937–1939), ponadto przez 6 lat (1930–1936) był nauczycielem w Państwowym Pedagogium w Krakowie (wykładał historię wychowania oraz dzieje kultury Polski), następnie w latach 1936–1939 r. spra-wował funkcję kierownika Centralnej Biblioteki Nauczycielskiej Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego. Zaangażowany był ponadto w pracę w Studium Pedagogicznym UJ, a także w liczne wakacyjne kursy dokształcające dla nauczycieli. Za Renatą Dutkową warto nadmienić, jak wielką wagę Jan Hulewicz przywiązywał do ciągłego dokształcania nauczycieli. Wykłady w Studium Pedagogicznym UJ, które miało przygotować do pracy w szkolnictwie średnim w zakresie pedagogiki i dydaktyki, Hulewicz realizował od 1935 r. do wybuchu wojny. Po jej zakończeniu powrócił do zajęć, które prowadził do momentu likwi-dacji tej jednostki (1948–1952). W 1932 r. został współpracownikiem Komisji Historycznej Literatury Polskiej Akademii Umiejętności, a w 1938 r. – Komisji do Dziejów Oświaty i Szkolnictwa w Polsce Polskiej Akademii Umiejętności.

Swą wiedzę i umiejętności poszerzył w czasie stypendium Funduszu Kultury Narodowej, kiedy to przebywał we Francji, Belgii, Szwajcarii i Niemczech (1934/35), badając ruchy ideowe młodzieży polskiej przebywającej za grani-cą. Przed wyjazdem z kraju Jan Hulewicz poślubił w kościele pw. Św. Krzyża w Warszawie (2 lipca 1934 r.) Marię z domu Kaliską. Poznali się, kiedy Maria studiowała na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Warszawskiego filologię polską (lata 1932–1934), jak i w Wyższej Szkole Dziennikarskiej. Podróż poślub-na została połączona z wyprawą naukową, albowiem Jan Hulewicz przeprowa-dzał badania, przygotowując rozprawę habilitacyjną. Z tych względów państwo młodzi najpierw udali się do Paryża. Po rocznej podróży małżonkowie osiedli-li się w Krakowie, przy ul. Syrokomli 12, a Maria Hulewicz kontynuowała stu-dia w Uniwersytecie Jagiellońskim na Wydziale Filozoficznym, które zwieńczy-ła w 1936 r. obroną pracy pt. *Pozostałości ustroju pańszczyźnianego w XX wieku na Spiszu i Orawie*, wydanej następnie drukiem. W 1938 r. przygotowała pracę ma-gisterską nt. *Artur Górski jako publicysta*, na podstawie której otrzymała tytuł ma-gistra filozofii. Plany przygotowania dysertacji doktorskiej (recenzentem był prof. Ignacy Chrzanowski, a promotorem prof. Stanisław Pigoń) pokrzyżowała wojna.

Jan Hulewicz dnia 2 grudnia 1938 r. zwrócił się do władz Wydziału Filozoficznego UJ z prośbą o: *udzielenie mi veniam legendi na Wydziale Filozoficznym UJ z zakresu historii oświaty i szkolnictwa w Polsce (względnie:*

historii kultury polskiej nowożytnej). Należy nadmienić, że praca będąca podstawą przewodu habilitacyjnego z zakresu historii kultury polskiej w epoce nowożytnej powstawała pod kierunkiem prof. Stanisława Kota, który był jednak nie do zaakceptowania przez ówczesne władze sanacyjne. Z tych względów S. Kot nie mógł być powołany do komisji przewodu habilitacyjnego. Hulewicz, podobnie jak jego mistrz, sprzeciwiał się reformie szkolnictwa wdrażanej przez Janusza Jędrzejewicza. Warto też nadmienić, że w tym okresie publicystyczne zacięcie Hulewicza przejawiało się w rozprawkach ogłaszanych drukiem w socjalistycznym „Naprzodzie” czy ludowym „Piaście”, a także w periodykach związanych z Front Mores: „Odnowie” i „Zwrocie”.

Rozpoczęty w 1938 r. przewód został zamknięty w 1939 r. zatwierdzeniem uchwały Rady Wydziału Filozoficznego UJ z dnia 5 maja 1939 r., które zostało następnie przyjęte przez Senat Uniwersytetu 16 maja i przez ministerstwo 21 czerwca 1939 r. – *docent historii oświaty i szkolnictwa w Polsce*; wygłosił wykład habilitacyjny – *Opinia publiczna wobec Komisji Edukacji Narodowej*. Został przyjęty jednogłośnie na nadzwyczajnym posiedzeniu Rady Wydziału. W ocenie pacy habilitacyjnej pt. *Sprawa wyższego wykształcenia kobiet w Polsce w wieku XIX* prof. Jan Dąbrowski podkreślał, że temat ten nie był jak dotąd podejmowany w polskiej literaturze naukowej pomimo faktu, że jest on *ważny nie tylko dla rozwoju kultury umysłowej społeczeństwa, ale także dla rozwoju prądów umysłowych i politycznych, oraz wpływów jakie drogą wychowania wywierały na nich szerzenie się kobiet* (Opinia z dnia 7 lutego 1939 r. AUJ, WF II 121 Habil. Hulewicz Jan). Habilitant musiał się zmierzyć z nader rozproszonym materiałem źródłowym, który ponadto był *bardzo różnorodnej wartości*. Do bezdyskusyjnych zalet rozprawy należy zaliczyć oparcie się na materiale archiwalnym – kwerenda archiwalna była bardzo szeroka (obejmowała, jak nadmieniał prof. Dąbrowski, zarówno archiwa krajowe, jak i 12 obcych ośrodków – francuskich, szwajcarskich, belgijskich, *to jest wszystkich tych ośrodków obcych, w których kształciły się wówczas kobiety polskie*). W konkluzji opinii czytamy: *Biorąc pod uwagę inne dotychczasowe prace naukowe dra Hulewicza, stwierdzić należy widoczną w nich umiejętność stawiania i rozwiązywania problemów naukowych, związanych z historią kultury w ogóle, tak że posiada on warunki do uzyskania veniam legendi nie tylko z zakresu historii szkolnictwa i kultury, ale w miarę dalszej pracy w obranym kierunku także i z zakresu historii kultury umysłowej* (Opinia z dnia 7 lutego 1939 r. AUJ, WF II 121 Habil. Hulewicz Jan). Prof. Józef Feldman w swej opinii z dnia 7 lutego 1939 r. także podkreślał fakt wypełnienia luki w historiografii przez podjęcie tego tematu. Natomiast prof. Kazimierz Dobrowolski uwypuklał wspólną cechę prac naukowych Jana Hulewicza, jaką było szersze spojrzenie i postrzeganie zjawisk przez pryzmat społecznych postaw ideologicznych. Natomiast w odniesieniu do rozprawy habilitacyjnej zauważał jej pionierski charakter.

Wybuch II wojny światowej uniemożliwił realizację planów naukowych i przewidzianych wykładów w roku akademickim 1939/40 (zgłosił wykład pt. *Dążenia*

pedagogiczne polskiego pozytywizmu). W czasie wojny Hulewicz początkowo przebywał w Krakowie, gdzie zaangażowany był w tworzące się tajne nauczanie. Następnie zwrócił się do Stanisława Kot, polecając mu udanie się do Paryża. Przez granicę został przerzucony przez Stanisława Mierzwę i Narcyza Wiatra „Zawojnę”, drogą przez Rytro, wedle innych źródeł były to Gorlice na terenie Słowacji. Kolejno udał się przez Węgry, Jugosławię, Włochy do Angers we Francji. Jego małżonka Maria Hulewicz początkowo odmówiła opuszczenia kraju. Dzięki pomocy Stanisława Mierzwę 14 października 1939 r. uzyskała posadę w Radzie Głównej Opiekuńczej. Związała się z konspiracyjnym Stronnictwem Ludowym „Roch”, następnie zajmowała się organizacją tajnych gimnazjalnych kompletów.

Klęska Francji zmusiła Jana Hulewicza do emigracji do Anglii, gdzie przybył 25 kwietnia 1940 r., jak odnotował w swych dziennikach Karol Estreicher. Od 27 kwietnia 1940 r. Hulewicz był zatrudniony jako urzędnik przy prezydium Rady Ministrów rządu gen. Sikorskiego. W czasie II wojny światowej, przebywając w Londynie, kierował Działem Kulturalno-Oświatowym podlegającym początkowo Ministerstwu Spraw Wewnętrznych. Należy nadmienić, że zakres prac jednostki, którą kierował Hulewicz, obejmował między innymi kwestie pomocy materialnej – wysyłanie paczek do ludzi nauki i kultury przebywających w kraju, udzielanie wsparcia naukowcom przebywającym na emigracji, kwestie szkolnictwa wyższego oraz aspekty wydawnicze, czyli przekazywanie subwencji dla wydawnictw, sprawy ochrony praw autorskich, a także Fundusz Kultury Narodowej, który początkowo funkcjonował przy Prezydium Rady Ministrów.

Funduszem Hulewicz zarządzał od lipca 1940 r.. Jego zarząd przejął po prof. Kazimierzu Wodzickim, który został konsulem generalnym RP w Nowej Zelandii. Pomysłodawcą utworzenia Funduszu (oficjalnie powołanego 10 stycznia 1940 r.) był prof. Stanisław Kot, aczkolwiek warto podkreślić, że pierwszy myśl powołania specjalnego Funduszu zgłosił jeszcze jesienią 1939 r. przebywający w Bukareszcie Adam Vetulani³. Początkowo zakres działalności Funduszu, jak podkreśla Tadeusz Sulimirski, nie został precyzyjnie określony. *Należało do niego popieranie zarówno pracy naukowej, jak i twórczości literackiej i artystycznej [...] Fundusz opłacał także przedwojennych lektorów na różnych uniwersytetach europejskich i na innych kontynentach [...] Zakres działalności F.K.N. stale się rozszerzał w miarę przedłużania się wojny. W swej ostatecznej formie zadania F.K.N. przedstawiały się następująco:*

- a. *Pomoc pieniężna na prace naukowe, literackie i artystyczne;*
- b. *Pomoc uczonym, literatom i artystom w okupowanej Polsce;*
- c. *Subwencionowanie towarzystw naukowych i wydawnictw;*
- d. *Rejestracja strat osobowych i rzeczowych polskiego życia kulturalnego i naukowego;*

³ Fundusz miał nawiązywać do tradycji założonego w 1928 r. Funduszu Kultury Narodowej. Odnośnie historii samego Funduszu zob. szerzej *Fundusz Kultury Narodowej (1928–1937). Zarys działalności*, Warszawa 1937.

- e. *Gromadzenie książek, przeznaczonych dla bibliotek krajowych po wojnie* (Sulimirski, 1961, s. 50–51).

Następnie Jan Hulewicz został kierownikiem Działu Nauki i Szkół Wyższych w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (od lipca 1943 r. do lipca 1945 r.). Jak podkreśla Witold Chmielewski, zadania, które realizował wspomniany Dział, miały istotny wpływ na *ukształtowanie się oblicza Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego* (Chmielewski, 2013a, s. 51). Do zadań jednostki kierowanej przez Hulewicza należały kwestie związane z funkcjonowaniem nauki, szkół wyższych działających na uchodźstwie, szeroko pojmowanej współpracy międzynarodowej w aspektach odnoszących się do – jak określa to W. Chmielewski – *plaszczyny intelektualnej*, sprawy opieki nad środowiskami twórczymi, a następnie sprawy związane z odrodzeniem szkolnictwa wyższego w niepodległej Polsce. Należy podkreślić, że Dział Nauki i Szkół Wyższych obejmował Wydział Szkolnictwa Wyższego, jak również Fundusz Kultury Narodowej. W ramach reorganizacji prac realizowanych przez Urząd Oświaty i Spraw Szkolnych powołano Komisję Stypendialną Działu Nauki i Szkół Wyższych (w jej składzie znalazł się między innymi Jan Hulewicz), Komisję Stypendialną Działu Szkolnictwa Ogólnokształcącego i Działu Ogólnego oraz Komisję Wydawniczą (w jej składzie również zasiadał J. Hulewicz).

Będąc dyrektorem wspomnianego działu Ministerstwa, redagował ponadto „Wiadomości Nauczycielskie”, które były periodykiem Zarządu Nauczycieli Polaków w Wielkiej Brytanii, posługiwał się wówczas pseudonimem Adam Ordęga (Jan Hulewicz używał ponadto pseudonimów: Adam Brzeski, Zygmunt Wilcz, Edward Żywoń oraz Pedagog). Pierwszy numer periodyku ukazał się w lipcu 1943 r. Hulewicz zasiadał, na wniosek Rady Ministrów RP, w polskim Komitecie Współpracy Kulturalnej od 13 czerwca 1942 r. Angażował się w również w prowadzenie wykładów na kursach nauczycielskich (przykładowo wykładał historię wychowania w ramach Wyższego Kursu Nauczycielskiego w Londynie) oraz w prace Studium Pedagogicznego w Edynburgu (wspomniane Studium Pedagogiczne przy Uniwersytecie w Edynburgu z siedzibą w Moray House Teacher’s Training College powstało w 1943 r. na bazie Kursu Pedagogicznego, zob. Draus, 2015, s. 503; Chmielewski, 2013b, s. 63, 65). W tym przypadku zastąpił zmarłego prof. Zygmunta Kukulskiego (w roku akademickim 1944/45 Hulewicz wykładał *Historię wychowania (nowożytna) z ćwiczeniami* w wymiarze 3 godz. tygodniowo). Warto odnotować fakt, że Jan Hulewicz prowadził wykład pt. *Wykład informacyjny: Rozmiary klęski kultury polskiej* w ramach kursu zorganizowanego przez Samodzielny Referat Propagandy i Oświaty I Korpusu Wojska Polskiego w dniach 17 XI–12 XII 1941 r. w Edynburgu.

Pomimo ogromnego osobistego zaangażowania w prace Funduszu Hulewicz musiał mierzyć się z krytyką pewnych frakcji polskiego wychodźstwa, o czym w zawołowanej formie pisze Adam Vetulani w liście do Hulewicza z dnia 16 listopada 1942 r. Krytyka ta musiała być dość znacząca, skoro wieści o niej dotarły do Szwajcarii, gdzie w obozie dla internowanych przebywał prof. Vetulani.

Również po wojnie pojawiły się głosy negatywnie oceniające system rozdawnictwa. Zbiorowo ustosunkował się do nich Jan Hulewicz w swych wypowiedziach konferencyjnych, a także w artykule przybliżającym działalność Funduszu (Hulewicz, 1968, s. 335–359).

Rolę Jana Hulewicza po latach tak wspominała jego współpracowniczka z czasów II wojny światowej, zaangażowana w prace Funduszu Maria Danilewicz-Zielińska: *Duszą tej akcji był właśnie Hulewicz, oddany sprawie pomocy dla Kraju bez reszty. Podchodził indywidualnie do każdego wypadku, wykazywał niesłychaną pomysłowość w gromadzeniu wiadomości o losach uczonych w Polsce i energicznie upominał się o fundusze potrzebne na koszty pomocy, co zresztą spotykało się z pełnym zrozumieniem jego przełożonych, zarówno w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych jak i w Ministerstwie Skarbu* (Danilewicz-Zielińska, 1982, s. 13). Wspomniany Fundusz działał jeszcze przez dwa lata po zakończeniu II wojny światowej, do 31 marca 1947 r.

Trud pracy i osobiste zaangażowanie Hulewicza widoczne są podczas przeglądania jego spuścizny naukowej przechowywanej w zbiorach Archiwum UJ, w której znajduje się część materiałów związanych z pracą Funduszu (większość archiwaliów przechowywana jest w Instytucie Polskim i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie). Paczki przekazywano za pośrednictwem placówek Funduszu, które umiejscowione były w krajach neutralnych, np. w Szwajcarii czy Portugalii, stąd tak liczne materiały przechowywane w spuściznie profesora informujące o trudnościach związanych np. z przekazywaniem paczek z kawą, sardynkami, herbatą, kakao, tłuszczami itp. Praca ta wymagała także zachowania pewnych konspiracyjnych reguł, aby nie narazić odbiorców na prześladowania ze strony okupantów. Paczki trafiały do intelektualistów na terenie Generalnego Gubernatorstwa, uczonych i artystów związanych z uniwersytetami we Lwowie czy Wilnie. Akcja ta swym zasięgiem objęła ponad 3000 osób, około 600 osób znajdujących się w wyjątkowo trudnym położeniu materialnym korzystało z regularnej pomocy. Ponadto Fundusz zajmował się przekazywaniem pomocy indywidualnej Polakom na emigracji polegającej na zasiłkach finansowych pojedynczych lub stałych. Kwoty wahały się od 5 do 25 funtów. Spośród bardzo długiej listy beneficjentów Funduszu na terenie Wielkiej Brytanii można wspomnieć choćby o Arkadym Fiedlerze czy Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej (zob. załącznik nr 2 i 3 zawierający wykaz osób, które otrzymywały subwencje ze strony Funduszu (Sulimirski, 1961, s. 55–57).

Jan Hulewicz, kierując Funduszem, wspierał szereg instytucji polonijnych i naukowców zajmujących się szeroko pojmowaną kulturą, np. Polski Instytut Naukowy w Nowym Jorku, Polski Wydział Lekarski w Edynburgu, osoby pracujące na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Oksfordzie, Szkołę Architektury w Liverpoolu czy liczne stowarzyszenia na terenie Wielkiej Brytanii (Stowarzyszenie Ekonomistów Polskich w Zjednoczonym Królestwie, Stowarzyszenie Prawników w Wielkiej Brytanii, Zrzeszenie Profesorów i Docentów Polskich Szkół Akademickich w Wielkiej Brytanii, Zrzeszenie Studentów Polskich w Wielkiej Brytanii, Związek

Harcerstwa Polskiego w Wielkiej Brytanii, Zrzeszenie Nauczycielstwa Polskiego w Wielkiej Brytanii, Stowarzyszenie Techników Polskich). Kierowany przez Fundusz do wiosny 1944 r. w całości finansował ukazywanie się czasopisma „Nowa Polska”. Warto podkreślić fakt wspierania przez Fundusz także wydawnictw (zob. Chmielewski, 2013c, s. 7 i nast.) i stowarzyszeń działających np. w Palestynie (Stowarzyszenie Prawników Polskich i Koło Przyrodników im. Kopernika) czy wydawane tam czasopisma „Czasopismo Lekarskie” i „Wszechświat”. Na uwagę zasługuje także fakt wspierania przez Hulewicza działań i planów wydawniczych realizowanych przez Łukasza Kurdybachę na Bliskim Wschodzie. Po zakończeniu wojny z wielkim uznaniem Profesor wypowiadał się o serii wydawniczej *Szkolnej Biblioteczki na Wschodzie*, podkreślając, że część tych publikacji mogła nawet rywalizować z tekstami ogłaszanymi w ramach dawnej *Biblioteki Narodowej* (odnośnie do prac wydawniczych Łukasza Kurdybachy zob. uwagi Draus, 1984, s. 218 i n., 223; Draus, 1993, s. 60 i n., 184-194).

Wart podkreślenia jest fakt, że ze strony Funduszu Kultury Narodowej oraz jako reprezentant Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Jan Hulewicz brał udział w rozmowach (1942 r.) mających wyłonić ostateczny kształt Polskiej Szkoły Architektury w Liverpoolu. Współpracował ponadto z Radą Akademicką Studiów Technicznych celem wspierania Polaków studiujących w ośrodkach angielskich. Dokumentował druki polskie, parał się także publicystyką, np. na łamach „Polski Walczącej”.

Materiały związane z Funduszem obecnie znajdujące się w spuściźnie profesora w Archiwum UJ niemalże cudem ocalały i przetrwały trudne lata 50. XX wieku. Przywiózł je do kraju Hulewicz, następnie przekazał do Biblioteki Jagiellońskiej, skąd na przechowanie otrzymał je w 1951 r. Karol Estreicher, o czym szeroko pisze w swych dziennikach. Dokumenty zostały złożone w pomieszczeniach Bibliografii Polskiej przezeń kierowanej. Początkowo Estreicher sądził, że zostały one zabrane podczas wielokrotnych rewizji, jakim poddawane były te pomieszczenia, o czym informował Hulewicza. Szczęśliwie Estreicher odnalazł je ponownie w 1966 r. i przekazał właścicielowi, nie bez znaczenia była także interwencja rektora Mieczysława Klimaszewskiego. Biorąc pod uwagę trudne relacje łączące profesorów Estreichera i Hulewicza, perturbacje związane z dokumentami Funduszu nie ułatwiły wzajemnej współpracy w Uniwersytecie Jagiellońskim. Żywym świadectwem tego są *Dzienniki* Estreichera, w których traktuje Hulewicza jako swego głównego adwersarza (historia sporu sięga czasów II wojny światowej, kiedy to na emigracji Hulewicz skrytykował artykuł Estreichera ogłoszony w „Polsce Walczącej”), nie szczędząc słów krytyki, krzywdząco sugerując powiązania Hulewicza z Mieczysławem Moczarem, rzekomo za pośrednictwem już byłej żony Marii i jej męża oficera Janusza Przymanowskiego. Estreicher niesłusznie podejrzewał, jak to określał, niepolskie pochodzenie Hulewicza. Materiały dotyczące Funduszu zostały przekazane do zbiorów Archiwum UJ, gdzie początkowo umieszczono je w dziale *Varia i zbiory pozauniwersyteckie*.

W latach 1940–43 Hulewicz był kuratorem ochrony praw autorskich pisarzy polskich na obczyźnie. Był także członkiem Komisji Bibliotecznej powołanej 12 listopada 1943 r. przez ks. Zygmunta Kaczyńskiego, funkcjonującej pod egidą sekretarza generalnego Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego prof. Adama Skąpskiego. Do zadań tej komisji należało opiniowanie planów zakupu książek, podręczników, wydawnictw naukowych, które po wojnie miały trafić do bibliotek w odrodzonej Polsce. Zaangażowany był w prace Zrzeszenia Nauczycieli Polaków w Wielkiej Brytanii, uczestniczył w IV walnym zjeździe ZNP, który odbył się w Edynburgu w dniach 15–17 lutego 1945 r., podczas którego wygłosił referat pt. *Sprawa kształcenia nauczycieli w szkołach powszechnych i średnich*. Pełnił także (od 1945 r.) funkcję II wiceprezesa Zrzeszenia Nauczycielstwa Polskiego. Można tutaj za Witoldem Chmielewskim przypomnieć ogłoszenie drukiem przez Pen Club w 1943 r. pracy *Wielka Brytania – kraj, ustrój, kultura*. Hulewicz wspierał także takie periodyki jak „*Ekonomista Polski*”, „*Biuletyn*” Stowarzyszenia Techników Polskich w Wielkiej Brytanii czy miesięcznik „*Nowa Polska*”.

Na uwagę zasługuje fakt, że kierował wówczas redakcją niezwykle ważnego dla kultury Polski dwutomowego wydawnictwa *Straty kultury polskiej 1939–1944* (Glasgow 1945), w którym ogłosił drukiem cztery życiorysy badaczy szkolnictwa i literatury polskiej: ks. S. Bednarskiego, Ignacego Chrzanowskiego, K.L. Konińskiego i S. Kołaczkowskiego. Publikacja ta zasługuje na szczególną uwagę, albowiem, jak podkreśla Renata Dutkova, było to *pierwsze wydawnictwo odnotowujące ogrom ofiar wojny*. Hulewicz podjął pracę nad przygotowaniem tomu 3 wydawnictwa, na przeszkodzie jednakże stanęły zmiany polityczne wynikające ze zmian geopolitycznych po zakończeniu II wojny światowej.

Przybliżając dokonania Jana Hulewicza z czasów II wojny światowej, należy zaznaczyć, że 13 czerwca 1942 r., w miejsce prof. Kota, decyzją Rady Ministrów Jan Hulewicz został delegowany do czesko-słowacko-polskiego Komitetu Współpracy Kulturalnej. Jan Hulewicz był ponadto członkiem powołanej dnia 18 listopada 1943 r. przez Ministra WRiOP Komisji Odbudowy Szkolnictwa i Reformy Ustroju Szkolnego, której przewodniczącym był prof. Adam Skąpski, a wiceprzewodniczącym Franciszek Lenczewski. Celem Komisji oprócz kontynuowania prac Komisji Odbudowy Szkolnictwa w Polsce w Okresie Przejściowym było przygotowanie projektu reformy ustroju szkolnego w odrodzonej Polsce, do jej kompetencji należały także kwestie kształcenia nauczycieli.

Jan Hulewicz związany był ze Stronnictwem Ludowym, choć formalnie nie wstąpił do partii. Był prezesem Klubu Inteligencji Ludowej „Przebudowa” powstałego w Londynie w 1944 r., którego celem było propagowanie idei ruchu ludowego. Wygłosił między innymi referat poświęcony potrzebom oświatowym w odrodzonej po wojnie Polsce. Był także (od 11 listopada 1944 r.) członkiem zarządu Polskiego Instytutu Agrarno-Społecznego, Koła Inteligencji Ludowej (zebranie organizacyjne miało miejsce 19 stycznia 1944 r.). Plan działania Koła

realizowano następnie w ramach Klubu Inteligencji Ludowej „Przebudowa”). Sprawował także funkcję sekretarza Sekcji Oświaty i Kultury.

Czasy II wojny światowej zaważyły także na losach małżeństwa zawartego w 1934 r. z Marią z domu Kaliską, która miała bardzo interesującą kartę pracy w podziemiu. Była bowiem poszukiwana przez Gestapo, ukrywała się, a pomocy udzielił jej między innymi prof. Stanisław Kutrzeba. W 1942 r. Stanisław Mierzwa zabiegał o opuszczenie przez nią kraju. Oczekując na wyjazd, pracowała w Borku Fałęckim w Krakowie jako nauczycielka. W październiku 1942 r. szlakiem przez Karpaty dotarła na Węgry do jednego z obozów jenieckich. Od stycznia do września 1943 r. zatrudniona była w placówce rządu polskiego w Budapeszcie jako maszynistka i sekretarka. Następnie wraz z synem Stanisława Mikołajczyka udała się do Wielkiej Brytanii, gdzie do stycznia 1945 r. pracowała w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych jako archiwistka i bibliotekarka. Zajmowała się wówczas opracowywaniem audycji dla prawdziwego ewenementu konspiracji, jaką była wyjątkowa radiostacja „Świt”, której historia tak barwnie przedstawiona została przez Stefana Korbońskiego w publikacji *W imieniu Rzeczypospolitej*.

W czasie pobytu w Londynie, jak nadmieniał raport sporządzony w 1950 r. przez bezpiekę, Maria Hulewicz związała się ze Stanisławem Mikołajczykiem. Wygłaszała dla polskich żołnierzy przebywających w Wielkiej Brytanii liczne odczyty i pogadanki, przybliżające warunki w okupowanej Polsce. Należy nadmienić, że w radiu BBC, a także dla polskiej armii przygotowała cykl wykładów *Prześladowanie dzieci i kobiet w Polsce*. W czasie wojny opracowała nader interesujący raport z okupowanego kraju, opublikowany następnie (pod pseudonimem Maria Brzeska) w języku angielskim pt. *Through a woman's eyes: life in Poland under the German occupation* (London 1944). Praca ta została przełożona na język polski przez Michała Studniarkę i wydana z biografią Marii, wzbogacając dział źródłowy publikacji. Publikacja ta ukazała się także w języku portugalskim, jej fragmenty ogłoszono na łamach „Dziennika dla wszystkich” w Buffalo, a jak nadmienia biograf Marii Hulewiczowej, była to pierwsza ogłoszona na Zachodzie relacja naocznego świadka o zbrodniach hitlerowskich w Polsce.

Jan Hulewicz po zakończeniu II wojny światowej wrócił do Polski (22 bądź 24 lipca 1945 r.) celem wznowienia pracy w Uniwersytecie Jagiellońskim, o czym informuje stosowne pismo z dnia 2 października 1945 r. Trasa powrotna do kraju wiodła przez strefę brytyjską, skąd samolotem udał się do Warszawy. Wówczas też, jak zeznała w śledztwie już po aresztowaniu Maria Hulewiczowi, ona rozpoczęła pracę sekretarki Stanisława Mikołajczyka. W czasie wojny rozpadło się małżeństwo Hulewiczów. A jak donosił jeden z agentów bezpieki inwigilujący Marię: *Mąż jej trzydziestokilkuletni mężczyzna jest profesorem w Krakowie. Hulewiczowie nie żyją ze sobą. Początkowo mąż przyjeżdżał do niej, ale kiedy stwierdził, że żona jest w bliskich stosunkach z [Stanisławem] Mikołajczykiem, przestał przyjeżdżać, a jeżeli jest w Warszawie, to z żoną zamienia jedynie telefonicznie kilka słów. Mąż Hulewiczowej jest człowiekiem wybitnie inteligentnym*

i dobrze ułożonym. O ile mogłem jego poznać, jest to cichy ustepliwy charakter. Wydawało mi się, że musi on kochać swoją żonę, ale wszystko to tłumi w sobie i dlatego ma tak cierpiący wygląd (Gmitruk, 2010, *Maria Hulewiczowa*, dokument nr 1 1947.03.21 Warszawa – Doniesienie agenta o kryptonimie „Lida” na temat M. Hulewiczowej, s. 51).

Jan Hulewicz przed powrotem do kraju został zobowiązany przez Zrzeszenie Nauczycieli Polaków w Wielkiej Brytanii do rozpoczęcia rozmów (podczas których występował jako drugi wiceprezes Zarządu) z Zarządem Głównym Związku Nauczycielstwa Polskiego na temat kwestii powrotu nauczycieli do kraju celem podjęcia pracy zawodowej. Ponadto miał sondować, w jaki sposób emigracja może wspomóc ośrodki krajowe w tłumaczeniu książek i prac naukowych. Jego zadaniem było także nawiązanie relacji pomiędzy ZNP, ministerstwem w kraju a Zrzeszeniem celem określenia priorytetowych dla odbudowywanego kraju zawodów, których kształcenie miało odbywać się poza granicami Polski. W tym celu Jan Hulewicz uczestniczył w posiedzeniach Prezydium Zarządu Głównego ZNP w dniach 28 lipca oraz 5 sierpnia 1945 r., przekazał także pieniądze od angielskich dzieci, które miały zostać rozdysponowane przez ZNP w kraju. Niestety, w związku ze zmieniającymi się realiami politycznymi pomimo udanych rozmów wstępnych nie udało się zrealizować stawianych celów.

Jak podkreśla Ryszard Terlecki, Jan Hulewicz popierał rozwój struktur PSL. Na prośbę Czesława Wycecha udał się we wrześniu 1945 r. do Londynu (wraz z rektorem Uniwersytetu Warszawskiego Stefanem Pieńkowskim i prezesem Zarządu Głównego ZNP Kazimierzem Majem) celem przekonania naukowców, aby powrócili do kraju, wzmacniając rolę PSL próbującej zmierzyć się z komunistami.

Po powrocie do kraju w listopadzie 1945 r. Jan Hulewicz rozpoczął pracę w Uniwersytecie Jagiellońskim, z którym związał się do końca życia. Początkowo, wedle umowy z 15 stycznia 1946 r., zatrudniony został w wymiarze 5 godzin tygodniowo, od 1 czerwca 1946 r. jako docent etatowy. Sprawa nominacji profesorskiej Jana Hulewicza powróciła w listopadzie 1945 r., wówczas to dziekan Wydziału Humanistycznego prof. Jan Dąbrowski podkreślał: *przy rosnących potrzebach naukowych i potrzebach nauczania w dziale historii kultury umysłowej – a prawdopodobnym rozplywie części docentów na inne szkoły wyższe i zwinięciu katedry historii kultury – Dr Hulewicz pozostanie zapewne przez czas dłuższy jedynym reprezentantem tego działu nauki* (pismo do Ministerstwa Oświaty z dnia 27 listopada 1945 r. AUJ, DSO I Hulewicz Jan Profesor 1946–1957, k 2 r.). Decyzją ministerstwa powierzono mu obowiązki profesora w katedrze historii najnowszej wychowania i oświaty w roku akademickim 1946/47. Od 14 czerwca 1946 r. był nadzwyczajnym profesorem kontraktowym w Seminarium (ranga Katedry) Historii Najnowszej Wychowania i Oświaty (utworzonego na mocy rozporządzenia Ministra Oświaty z dnia 4 kwietnia 1946 r. funkcjonowało do czasów przekształceń Wydziału Humanistycznego). Profesurę nadzwyczajną otrzymał 9 października 1946 r. a zwyczajną 2 lipca 1959 r. Jan Hulewicz od 4 kwietnia 1946 r. był kierownikiem Seminarium Historii Najnowszej Wychowania

i Oświaty. Obejmując jej kierownictwo, starał się o rozwój katedry (seminarium przezeń prowadzone było na prawach katedry), w tym celu występował np. z wnioskami o zatrudnienie asystenta, aby przygotować bibliotekę seminaryjną. Podkreślał także konieczność rozpoczęcia akcji pozyskiwania wspomnień związanych z oświatą w czasie ostatniej wojny. W wyniku starań zatrudnienie znalazła Kamila Mrozowska.

Profesor Jan Hulewicz prowadził seminarium, które we wspomnieniach jego ucznia Adama Massalskiego było wymagającą szkołą historyczną: *Wiele moich koleżanek i kolegów obawiało się zapisać na seminarium u profesora J. Hulewicza, bowiem krążyły na Jego temat legendy związane z ogromnymi wymaganiem, jakie stawiał na egzaminach oraz w czasie pisania pracy magisterskiej. Seminarium prowadzone przez Profesora stały na bardzo wysokim poziomie, odbywały się w małych pokojach Katedry na ul. Straszewskiego. Profesor na zajęciach był zawsze bardzo aktywny. Gdy ktoś z uczestników poruszał jakieś nowe zagadnienie, natychmiast z pamięci informował o najnowszych publikacjach na ten temat, często też wyjmował z biblioteczki potrzebne opracowania, opatrując je własnym komentarzem* (Massalski, 2017, s. 71).

Charakteryzując okres zatrudnienia w Uniwersytecie Jagiellońskim należy zaznaczyć, że decyzją Dziekana Wydziału Zenona Klemensiewicza Hulewicz reprezentował go podczas zjazdu Instytucji i Towarzystw Naukowych uprawiających badania historyczne w dniach 26–27 października 1947 r. w Krakowie zorganizowanego przez PAU, które to wydarzenie miało poprzedzić powszechny zjazd historyków. Tymczasem rozwój kierowanego przez niego seminarium został zahamowany przez plany likwidacji katedry, przy sprzeciwie kierownika jednostki, władz dziekańskich i argumentacji samego prof. Hulewicza, który podkreślał, że aktualnie pracuje nad dwiema książkami poświęconymi dziejom PAU i gimnazjum św. Anny – dawnego Collegium Nowodworskiego. Jednak decyzja ministerstwa okazała się nieodwołalna.

Należy także nadmienić, że w tym okresie Jan Hulewicz postulował stworzenie odrębnej jednostki zajmującej się historią wychowania – Instytutu Badań Dziejów Nowszego Szkolnictwa i Wychowania w Polsce, związanej z katedrą, przy której pracował. Wspomniana placówka, o czym informował Ministerstwo, aktywność miała skoncentrować wokół trzech zagadnień: najnowszej historii edukacji, w tym szczególnie dziejów tajnego nauczania prywatnego w okresie zaborów, czasów tajnego nauczania w czasie II wojny światowej i studiów zagranicznych w XIX i XX wieku. Instytut miałby gromadzić i pozyskiwać dane, wspomnienia, relacje, druki, przeprowadzałby także ankiety, aby pozyskać informacje itp. Wedle przygotowanego przez Hulewicza projektu statutu wyniki badań miano ogłaszać bądź jako osobne monografie w ramach wydawnictw Instytutu, bądź w „Przeglądzie Historyczno-Oświatowym”, którego redaktorem był kierownik Instytutu, albowiem wedle punktu 5 Statutu *Kierownikiem Instytutu jest każdorazowo profesor historii nowszego szkolnictwa i wychowania na Wydziale Humanistycznym UJ* (cyt. za: aneks nr 1 Szulakiewicz, 2006, s. 280).

W latach 40. i 50. proponowano Janowi Hulewiczowi pracę w Katedrze Historii Wychowania w Uniwersytecie Warszawskim, zabiegał o to prof. Bogdan Nawroczyński (lata 1946–47) i dziekan Wydziału Humanistycznego prof. Kazimierz Michałowski czy Bogdan Suchodolski. W korespondencji Jan Hulewicz podkreślał, że aktualnie oczekuje na zatwierdzenie przez władze UJ, deklarował gotowość prowadzenia zajęć, na które dojeżdżałby z Krakowa. W liście skierowanym do Nawroczyńskiego Hulewicz nadmieniał: *Muszę przyznać otwarcie, że list Pański wprawił mnie w rozterkę i wahanie. Dziś z perspektywy (roku) czasu zdaję sobie sprawę, że zrobiłem źle, odrzucając propozycję Panów z ubiegłego roku, wybierając Kraków zamiast Warszawy. Nie będę tego tail, że czuję się w Krakowie źle i że gdybym miał pewność, że moja nominacja na Warszawę zostanie zatwierdzona i że otrzymam mieszkanie, nie wahałbym się ani chwili z przejściem do Warszawy. Niestety mam wszelkie uzasadnione dane do przypuszczenia, że moja nominacja nie zostanie zatwierdzona przez obecnego ministra oświaty i dlatego z głębokim żalem muszę zrezygnować z propozycji Pana Profesora. Uważam pierwszą moją odmowę za wielki błąd życiowy z mej strony, dziś niestety nie do naprawienia* (Szulakiewicz, 2006, s. 55). Wymiana listów w tej sprawie trwała aż do 1951 r. W tonie wypowiedzi prof. Hulewicza przebrzmiewają zapewne jego doświadczenia i świadomość bycia inwigilowanym przez służby.

Katedra Historii Najnowszej Wychowania i Oświaty, w której pracował Jan Hulewicz, została zlikwidowana w 1952 r., został wtedy przeniesiony do Katedry Pedagogiki i Oświaty Dorosłych. Następnie w 1953 r., kiedy powołano Wydział Filozoficzno-Historyczny, przydzielono go do Katedry Pedagogiki prof. Zygmunta Mysłakowskiego. Warto podkreślić, że funkcjonujące na prawach Katedry Seminarium Historii Najnowszej Oświaty i Szkolnictwa, którym kierował Hulewicz, zostało zlikwidowane w wyniku żądań ministra oświaty Stanisława Skrzyszewskiego. Pierwotna katedra została odtworzona w 1956 r. (działalność, jako Katedra Historii Nauki i Oświaty, rozpoczęła w 1957 r.), a na jej czele stanął prof. Henryk Barycz. Jan Hulewicz objął wówczas Zakład Historii Szkolnictwa. Formalnie Katedra została reaktywowana na mocy zarządzenia Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 30 lipca 1957 r. Na wniosek Rady Wydziału prof. Hulewicz z dniem 1 września 1957 został przydzielony do Katedry jako kierownik związanego z nią Zakładu Historii Szkolnictwa, następnie Zakładu Historii Oświaty. W roku akademickim 57/58 uczestniczył w obradach Sejmowej Komisji Oświaty zajmującej się programem studiów pedagogicznych (luty 1958), a także, wspólnie z doc. Kamillą Mrozowską, brał udział w Zjeździe dotyczącym historii tajnego nauczania w czasie okupacji (październik 1958). W wyniku dalszych zmian w 1970 r. stworzono Zakład Historii Oświaty i Kultury kierowany przez Henryka Barycza, a następnie przez Jana Hulewicza, który w latach 1971–1978 stał na jego czele.

W toku pracy w Uniwersytecie Jagiellońskim profesor Hulewicz był zapraszany do licznych komisji czy gremiów opiniodawczych i eksperckich.

Był m.in. przewodniczącym Komisji Dyscyplinarnej Wydziału Filozoficzno-Historycznego w odniesieniu do studentów Sekcji Dziennikarskiej (od 1953 r.), następnie Komisji Dyscypliny Studiów na Wydziale Filozoficzno-Historycznym (od 1954 r.). Z racji specjalizacji naukowej i zatrudnienia profesor uczestniczył w komisji zajmującej się kwestią przywrócenia studiów w zakresie pedagogiki dorosłych (1955 r.). Jan Hulewicz był także redaktorem działu historycznego „Zeszytów Naukowych UJ”, z której to funkcji zrezygnował w 1957 r. Ponadto w latach 1956/57–1957/58 piastował funkcję prodziekana Wydziału Filozoficzno-Historycznego. Sprawując urząd prodziekana, był powoływany do licznych komisji uniwersyteckich. Decyzją Senatu UJ został mianowany członkiem ds. Komisji Administracyjnej Domów Profesorskich i mieszkań pracowników UJ, ds. Komisji archiwalnej, ds. Komisji bibliotecznej (po upływie kadencji członkostwo zostało przedłużone 11 listopada 1958 r.), Komisji dla opracowania historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, a także ds. Komisji jubileuszowej (30 listopad 1956 r.), Komisji Wydawniczej UJ (4 luty 1957 r.), Komisji dla spraw Studium Języków Obcych (17 stycznia 1958 r.), Komisji do Spraw Wychowawczych (2 kwietnia 1958 r.), Rady dla Spraw dydaktyczno-wychowawczych przy Prorektorze ds. nauczania (8 listopad 1958 r.), Komitetu Jubileuszowego 600-lecia Uniwersytetu Jagiellońskiego (19 listopada 1958 r.), Komisji dla spraw wydawnictw i drukarni UJ, Komisji ds. Archiwum i Muzeum (21 listopada 1958 r.), Komitetu Redakcyjnego Wydawnictw Jubileuszowych (26 listopada 1958 r.). 10 lutego 1958 r. profesor zrezygnował z funkcji członka w Komisjach: Domów Profesorskich i mieszkań pracowników UJ, ds. Studium Języków Obcych. Profesor od stycznia 1958 r. sprawował obowiązki II Zastępcy Przewodniczącego Komisji Jubileuszowej. Po zakończeniu kadencji dziekańskiej Jan Hulewicz w latach 60. i 70. nadal pozostawał członkiem Komisji ds. Archiwum UJ (z dniem 31 października 1967 r. został zastępcą przewodniczącego Komisji, kadencję przedłużono 18 października 1972 r.) i Komisji ds. Wydawnictw i Drukarń. Decyzją Senatu UJ z dnia 25 maja 1966 r. wchodził w skład komisji opracowującej formę promocji habilitacyjnych, formuły łacińskiej samej promocji. Kolegium Rektorskie 30 września 1970 r. (przedłużono kadencję 18 października 1972 r.) powołało profesora Hulewicza na członka Komitetu Obchodów Komisji Edukacji Narodowej. Decyzją tegoż gremium 18 października 1972 r. został powołany na stanowisko Członka Komitetu Naukowego przy Pracowni Bibliografii Polskiej XIX wieku Karola Estreichera. Na emeryturę przeszedł w 1977 r. Jan Hulewicz został odznaczony przez Ministra Oświaty i Wychowania medalem Komisji Edukacji Narodowej (pismo z 11 października 1973 r.). Wręczenie odbyło się podczas inauguracji roku akademickiego w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie.

Przybliżając karierę Jana Hulewicza w Uniwersytecie Jagiellońskim, warto nadmienić, że służby PRL rozpracowując jego osobę, zwróciły uwagę na zaskakujący i mało realny plan usunięcia go z uniwersytetu, o czym informuje notatka służbowa z dnia 23 I 1965 r.: *Koncepcja ta polega na tym, że planuje się przy Katedrze Pedagogiki utworzyć Zakład Wychowania Oświaty, który powierzono*

by prof. Mrozowskiej z Katedry prof. Barycza. W ten sposób prowadzona przez Hulewicza dyscyplina byłaby na UJ zbyt liczna (bo Katedra Pedagogiki miała swój własny Zakład Wychowania Oświaty) i prof. Hulewicz tak moralnie jak i formalnie byłby zmuszony do przejścia do pracy w PAN [...] Wszystko to odbywa się na razie na platformie nieoficjalnych przygotowań, nie wydaje się, że koncepcja ta będzie w najbliższym czasie zrealizowana (IPN, Kr 010/10151/7, s. 378).

Przez całe życie zawodowe profesor Hulewicz związany był z ruchem nauczycielskim, opiniował programy nauczania historii wychowania, a także recenzował niezliczone prace magisterskie, doktorskie, habilitacyjne, wydawał również opinie dotyczące dorobku badaczy. Warto przypomnieć, że po powrocie do kraju w latach 1946–1947 prowadził zajęcia w katowickim Państwowym Pedagogium. Zajmując się dziejami wychowania i kierując Seminarium Historii Najnowszej Wychowania i Oświaty, brał udział w pracach Związku Nauczycielstwa Polskiego. Wywarł przemożny wpływ na stworzoną przez Związek Komisję do Badania Dziejów Oświaty i Wychowania, która początkowo miała gromadzić dokumentację odnośnie tajnego nauczania w czasie II wojny światowej, a dzięki prof. Hulewiczowi zaczęto skupiać się na szerszym kontekście historycznym. W tym celu wydawano serię wydawniczą „Z Dziejów Oświaty”, którą w latach 1947–48 redagował. Niestety, po ogłoszeniu 5 tomów seria została zawieszona.

Jan Hulewicz w 1946 r., po uprzednim porozumieniu z Czesławem Wycechem, ówczesnym ministrem edukacji, zwrócił się do Wojewódzkiego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Krakowie o zgodę na powołanie i wydawanie przez ZNP kwartalnika traktującego o dziejach oświaty i wychowania – „Przeglądu Historyczno-Oświatowego”. Zgoda ze strony Urzędu została wydana 24 października 1946 r. Dzięki temu udało mu się rozpocząć wydawanie kwartalnika w 1947 r. Czasopismo to po ukazaniu się pierwszych trzech numerów decyzją władz państwowych zostało zawieszona do 1959 r. W momencie kiedy periodyk został reaktywowany, przeniesiono jego siedzibę do Warszawy, jego redaktorem naczelnym został Ryszard Wroczyński, a Hulewicz pozostał członkiem kolegium redakcyjnego. Czasopismo to miało udostępniać swoje łamy Komisji do Badania Dziejów Oświaty i Wychowania ZNP, która powstała już w 1945 r., o czym informował Jan Hulewicz w artykule *Od redakcji* w numerze 1. „Przeglądu” z 1947 r. Profesor Hulewicz, prowadząc seminarium doktorskie, podkreślał znaczenie, jakie przywiązywał i pokładał w tym periodyku dla dokumentowania czasów tajnego nauczania w czasie II wojny światowej. A jak nadmieniał Adam Massalski, uczestnik seminarium, plon pracy został zniweczony, kiedy funkcjonariusze Urzędu Bezpieczeństwa weszli do drukarni i niemalże zniszczyli przygotowany już złożony numer. Szczęśliwie zecerzy wbrew poleceniom UB odbili kilka egzemplarzy, a jeden z nich przekazali Janowi Hulewiczowi.

Na prośbę Państwowego Ośrodka Oświatowych Prac Programowych i Badań Pedagogicznych Hulewicz 27 grudnia 1950 r. opracował recenzję programu historii wychowania dla Państwowych Wyższych Szkół Pedagogicznych. W ramach współpracy z ZNP pełnił obowiązki przewodniczącego Komisji Historyków

Oświaty (powołanej decyzją z dnia 3 grudnia 1957 r.), miał zwołać pierwsze zebranie Komisji celem ustalenia problematyki przyszłych badań i prac. Na prośbę Zarządu ZNP w Katowicach (11 listopad 1958 r.) opracowywał program nauczania dla Studium Nauczycielskiego Społeczno-Oświatowego w Katowicach

Był członkiem Komisji Rewizyjnej Naukowego Towarzystwa Pedagogicznego w Krakowie (1955 r.). Wchodził w skład kolegium redakcyjnego serii wydawniczej „Biblioteki Klasyków Pedagogiki”, której redaktorem naczelnym był W. Heinrich. Seria ukazywała się pod szyldem Komisji Nauk Pedagogicznych PAN, a pracami wydawniczymi zajmował się Zakład im. Ossolińskich we Wrocławiu. Od 1957 r. prof. Hulewicz wchodził w skład Zespołu Rzeczoznawców Pedagogiki (w 1960 r. decyzją Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego Sekcji Studiów Uniwersyteckich powołany został na kolejną kadencję do Zespołu Rzeczoznawców Pedagogiki i Psychologii, obowiązki sprawował do wygaśnięcia kadencji w 1969). Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego w 1955 r. jako rzeczoznawcy zleciło Hulewiczowi opracowanie recenzji projektów programów nauczania dla kierunku pedagogika (programy 1. *Historia wychowania – do Marksa*; 2 – *Historia wychowania – od Marksa*). W ramach posiedzeń tegoż zespołu dyskutowano między innymi nad tezami Ministerstwa Oświaty odnośnie *przygotowania do zawodu nauczycielskiego w uniwersytetach*, kwestią studiów uniwersyteckich i oceną badań naukowych na rok 1958 (plan zebrania z dnia 7 marca 1958 r.). (Biblioteka PAN i PAU, sygn. 10196) Zespół ten zajmował się także aspektami uruchomienia w ramach studiów pedagogicznych takich kierunków jak np. logopedia, wychowanie estetyczne czy historia kultury (zebranie dnia 26 kwietnia 1967 r.).

Profesor uczestniczył w pracach licznych komisji naukowych. Spośród nich warto przypomnieć o Komisji do Dziejów Oświaty i Szkolnictwa PAU, której pierwsze posiedzenie miało miejsce 22 maja 1947 r. Uczestniczył w niej przewodniczący prof. Stanisław Kot. Warto nadmienić, że kroki Stanisława Kota były bacznie obserwowane przez bezpiekę, która w specjalnej notatce odnotowała, że zamierza on następnie udać się do Krakowa aby tam omówić *sytuację z profesorami* (IPN, BU 00231/247/1, s. 12). W pierwszym posiedzeniu, w części poświęconej dyskusji naukowej, Jan Hulewicz zwrócił uwagę na potrzebę zbierania materiałów wspomnieniowych traktujących o zaborze rosyjskim, po czym uwypuklił rolę pamiętników Stanisława Michalskiego i Heleny Radlińskiej. Komisja funkcjonowała do momentu likwidacji Komisji PAU w 1952 r. (wykaz członków i gości zapraszanych na posiedzenia Komisji w latach 1947–1952 r. zestawia Aneks nr 4 Szulakiewicz, 2006, s. 282–284) Jan Hulewicz był także zaangażowany w próby odnowy Polskiej Akademii Umiejętności. W tej sprawie pisał doń nawet Stanisław Kot, który dzielił się z nim sugestiami odnośnie planów czy wydawnictw PAU, a nawet zwracał uwagę na konieczność odmłodzenia kadry. Jan Hulewicz był członkiem Komitetu Historii Nauki PAN – w 1952 r. powstała Komisja Historii Nauki, później określana mianem Komitetu Historii Nauki Polskiej lub Komitetu Historii Nauki. W jej ramach stworzono

zespoły badawcze Odrodzenia oraz Oświecenia kierowany przez Kazimierza Opalka, a współpracował z nimi Jan Hulewicz, który był również członkiem Komitetu Nauk Pedagogicznych i Psychologicznych PAN w latach 1969–1974.

Można także wspomnieć o udziale profesora w konferencji zorganizowanej z inicjatywy ministerstwa pt. *W sprawie zorganizowania prac naukowo-badawczych w zakresie nauk pedagogicznych* w dniach 19–20 marca 1948 r. w Krakowie. W czasie obrad Hulewicz odniósł się krytycznie do opinii Zygmunta Mysłakowskiego krytykującego myśl i dorobek pedagogiczny Henryka Rowida – działacza ludowego, który był między innymi dyrektorem Państwowego Pedagogium w Krakowie.

Prócz realizowanych w uniwersytecie zajęć prof. Hulewicz był redaktorem *Biblioteki Narodowej* wydawanej przez Zakład Narodowy im. Ossolińskich, o czym informował władze, prosząc o wyrażenie zgody na to dodatkowe zajęcie (pismo z dnia 23 lipca 1948 AUJ, DSO I Hulewicz Jan Profesor 1946–1957, k. 28 r.); funkcję tę sprawował przez 33 lata. Warto przypomnieć, że tę serię wydawniczą zapoczątkował prof. Stanisław Kot, który prowadził ją w latach 1919–1947. Wedle porozumienia pomiędzy dyrektorem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu Antonim Knotem a Stanisławem Kotem, przedwojennym redaktorem serii, początkowo kierownictwo Biblioteki Narodowej złożono w ręce Waława Borowego (w czasie wojny, kiedy wydawnictwo działało w podziemiu, pełnił on obowiązki redaktora, przygotowując kolejne tomy do edycji), a sekretariat naukowy objąć miał Jan Hulewicz. Z racji faktu, że tomy były składane w Krakowie, trud kontaktu pomiędzy autorami a władzami Zakładu Ossolińskich czy drukarzami realizował sekretarz. Następnie, wobec zaistniałej sytuacji, prof. Kot zaproponował Hulewiczowi sprawowanie redakcji BN. Na objęcie przezeń tego stanowiska wpływ miała także postawa redaktora „wojennego” – optował on bowiem za przeniesieniem zbiorów z Wrocławia do Warszawy, co było nie do zaakceptowania przez dyrekcję Zakładu Ossolińskich. Z tych względów dyrekcja w liście z dnia 25 września 1947 r. poinformowała ambasadora w Rzymie Stanisława Kota o rezygnacji ze współpracy z Borowym i o mianowaniu redaktorem Jana Hulewicza, który już wcześniej odpowiadał zarówno za plan wydawniczy, jak i pozyskiwanie współpracowników.

Na uwagę zasługuje fakt, że Jan Hulewicz nie tylko uporządkował ale i sprowadził do Polski archiwum Stanisława Kota. W latach 70. XX wieku wchodził w skład Rady Naukowej Muzeum Wincentego Witosa w Wierchosławicach. Był także członkiem Towarzystwa Polsko-Szwajcarskiego (od 1972 r.). W 1973 r. został powołany do składu Rady Naukowej Instytutu Pedagogiki w Wyższej Szkole Pedagogicznej im. Powstańców Śląskich w Opolu (kadencja upływała 30 września 1975 r.).

Warto nadmienić, że Ryszardem Terleckim, że prof. Hulewicz w swym zakładzie przy ulicy św. Anny 6 w tak trudnych dlań czasach stalinizmu, kiedy był wielokrotnie przesłuchiwany przez SB, przechowywał archiwum Komisji Oświaty i Kultury tzw. Okręgowego Biura Szkolnego Delegatury Rządu na Kraj.

Zabiegał też o pozyskanie archiwum Mikołajczyka czy o wydanie drukiem wspomnień Witosa i wznowienie pomnikowej pracy Stanisława Kota pt. *Historia wychowania*. Warto także przypomnieć, że Jan Hulewicz jeszcze przed wybuchem II wojny światowej wraz z Henrykiem Baryczem, o. Stanisławem Bednarskim SJ, Wandą Bobkowską i Stanisławem Szczotką rozpoczęli prace nad księgą pamiątkową upamiętniającą 35-lecie pracy naukowej prof. Stanisława Kota. Do planów wydawniczych Hulewicz i Barycz powrócili po wojnie, zabiegając o wsparcie finansowe w Ministerstwie Oświaty. Był to czas, kiedy Stanisław Kot pełnił obowiązki ambasadora w Rzymie. W wyniku konsultacji toczonych na wysokim szczeblu (głos w tej sprawie zabrał nawet Jakub Berman) nie udało się uzyskać aprobaty dla tych planów. Pomimo braku poparcia władz w 1949 r. udało się ogłosić drukiem rozprawę pt. *Studia z dziejów kultury polskiej. Książka zbiorowa*. Na uwagę zasługują kontakty łączące Hulewicza i Stanisława Kota zarówno w latach 30., kiedy to wspólnie ogłaszali prace naukowe, w trudnych czasach II wojny światowej, kiedy Hulewicz informował profesora o wydarzeniach w kraju i losie, jaki spotkał polskich naukowców, dzieląc się wiadomościami o funkcjonowaniu Funduszu Kultury Narodowej czy Wydziału w Edynburgu, a także przysyłając publikacje naukowe. Po zakończeniu wojny ta wymiana informacji nie została zahamowana. Profesor Hulewicz, wracając z Wielkiej Brytanii w lipcu 1945 r., przywiózł matrycę książki wydanej z *mojej inicjatywy* Alina Nevinsa *Stany Zjednoczone Ameryki Północnej zwięzła historia*, o czym wspominał w liście do ambasadora USA z dnia 12 września 1978 r. (Biblioteka PAU i PAN, sygn. 10254).

Charakteryzując okres powojenny, należy podkreślić, że Jan Hulewicz przez lata był pod czujnym okiem najpierw Urzędu Bezpieczeństwa, a potem Służby Bezpieczeństwa. Tłumaczy to fakt, że przebywał w czasie wojny w Londynie, kierował zasłużoną dla polskiej kultury jednostką, jaką był Fundusz, a ponadto stykał się z najwyższymi władzami polskiego państwa, w tym z prezydentem Władysławem Raczkiewiczem, a także z prominentnymi działaczami politycznymi. A na koniec był przecież uczniem prof. Stanisława Kota. Warto tutaj przytoczyć opinię Aliny Fitowej: *Z przedwojennych uczniów Kota pozostałych w kraju najsilniejsza więź, zarówno osobista, polityczna, jak i naukowa łączyła go niewątpliwie z prof. Janem Hulewiczem* (Fitowa, 2001b, s. 151). Aspekt pokrewnych poglądów politycznych podkreśla także Zdzisław Pietrzyk, charakteryzując krąg uczniów profesora Kota. To właśnie na marginesie doniesień agenturalnych związanych z inwigilacją prof. Kota pojawia się nazwisko prof. Hulewicza i Marii Hulewiczowej. Na przykład agent o pseudonimie „Nina” donosił, że w 1945 r. przekazał Kotowi część materiałów WiN-u, wówczas to *Raz zabrał je wieczorem i oddał mi rano a zabierając je mówił, że Hulewiczowa ma maszynę i nie ma co robić więc mu to przepisze* (IPN, BU 00231/247/1, s. 15).

Zapewne uwadze służb nie uszły także kontakty Hulewicza z premierem Mikołajczykiem, o czym informuje choćby *Diariusz Stanisława Mikołajczyka*, notabene, prowadzony przez małżonkę Hulewicza Marię. Stąd nie dziwi fakt,

że po powrocie do kraju Hulewicz objęty został akcją inwigilacyjną. Można tutaj wyróżnić pewne okresy, kiedy to nasileniu ulegał ten proces, zaniechania i wznowienia. Związki i sympatie ludowe Jana Hulewicza, nieudana próba ucieczki małżonki z kraju, dodatkowo związanej z premierem Mikołajczykiem, sprawiły, że często był przesłuchiwany przez służby, mimo że, jak zauważ Ryszard Terlecki, organy bezpieczeństwa odnotowywały fakt, że jest już rozwiedziony, więc teoretycznie nic go już nie łączyło z Marią. Jeszcze przed próbą ucieczki Marii był przesłuchiwany (1 października 1947 r., wedle innych źródeł został zatrzymany przez WUBP w Krakowie 2 października 1947 r., a zwolniony został 8 października 1947 r.) celem ustalenia związków z PSL oraz znajomości z Karolem Buczkim (skazanym za rzekomą współpracę z WIN). Po ucieczce żony Hulewicz był ponownie przesłuchiwany, tutaj obciążał go fakt, że w mieszkaniu odnaleziono książkę Czesława Wycecha. W raporcie z przesłuchania widnieje informacja sugerująca, że Hulewicz niedługo straci pracę, albowiem jego katedra miała zostać zlikwidowana. Co szczęśliwie jednak się nie stało, katedra została co prawda zlikwidowana, ale profesora nie zwolniono. Ze strony Ministerstwa Oświaty płynęły w 1947 r. wyraźne naciski zlikwidowania katedry, w której zatrudniony był Jan Hulewicz.

Fakt podjętej przez małżonkę profesora próby ucieczki z kraju zdaniem służb był kolejnym obciążającym go dowodem. Należy wspomnieć, że w toku przygotowań do ucieczki z kraju Stanisława Mikołajczyka ambasador USA w Polsce odmówił pomocy w opuszczaniu granic Polski innym osobom związanym z Mikołajczykiem, w tym np. jego sekretarce Marii Hulewicz. Po uzgodnieniu planu ucieczki z Mikołajczykiem Maria Hulewicz udała się wraz z Wincentym Bryją do Zakopanego, skąd prowadzona przez Eugeniusza Gąsienicę-Sieczkę szlakiem kurierów miała pokonać Tatry. Po przekroczeniu Tatr i dotarciu do Pezinka uciekinierzy 27 października 1947 r. zostali zatrzymani i przetransportowani do Pragi, skąd samolotem przekazano ich do Warszawy, gdzie rozpoczęły się przesłuchania w areszcie Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego. Warto podkreślić, że planowano organizację pokazowego procesu PSL. Maria Hulewicz była zarówno psychicznie, jak i fizycznie prześladowana w trakcie przesłuchań. Dnia 8 października 1951 r. została skazana na 7 lat pozbawienia wolności, utratę praw na 5 lat i przepadek mienia. Została warunkowo zwolniona 14 maja 1954 r., kiedy to Rada Państwa zawiesiła pozostałą część kary na okres 2 lat. Po zwolnieniu z więzienia Maria przebywała w Krakowie, gdzie wspierał ją materialnie były mąż Jan. Pomógł jej w załatwieniu kuracji leczniczej w ośrodku PAN w Zakopanem, o czym także dowiadujemy się z donosu agentki „Niny”, przebywającej w środowisku byłych działaczy PSL, jak i notatki opracowanej przez Wydział II Departamentu III UB dnia 8 czerwca 1956 r. w Warszawie. W aktach służb można także odnaleźć informację, że czyniono także zabiegi o uzyskanie dla Marii Hulewiczowej pracy zleconej, o co zapewne posądzano jej byłego męża.

Po aresztowaniu Marii Hulewicz profesor był objęty inwigilacją służb. Raport z 1948 r. oddaje atmosferę tych akcji: *W miejscu zamieszkania u figuranta*

odbywają się różne narady do późna w nocy, w których to biorą udział profesoro-
wie w liczbie trzech osób, których nazwiska lokatorom nie są znane. Zamieszkuje
w otoczeniu inteligencji pracującej. Jest uczciwy, alkoholu nie nadużywa.
Warunki bytowe ma bardzo dobre i powodzi mu się dobrze. Co do źródła jego
dochodu tego nie ustalono, iż z wypowiedzi sąsiadów wynika, że z pracy, lecz nie
jest to możliwością, aby z pracy miał tak dobre warunki bytowe (Terlecki, 2002,
s. 107–108). W latach 50. próbowano połączyć osobę Hulewicza ze Stanisławem
Tatarem (zob. Gmitruk, 2010, *Maria Hulewiczowa*, dokument nr 20 1951.06.07.
Warszawa – Przesłuchanie Pawła Siudaka w sprawie kontaktów Jana Hulewicza
w Londynie, s. 122–123, nr 21 1951.06.07 Warszawa – Przesłuchanie Marii
Hulewiczowej w sprawie kontaktów Jana Hulewicza w Londynie, s. 123–124).

W ramach rozpracowywania środowiska ludowców i kręgu skupionego wo-
ków prof. Kota (kryptonim akcji *Lawiranci*) w świetle zachowanego streszczenia
działań z 14 stycznia 1952 r. postanowiono o rozpracowywaniu między innymi
Jana Hulewicza. Do jednych z zadań należało *rozpracowanie grupy krakowskiej
b. PSL z Zagórką Maria na czele*, do której zaliczono także Jana Hulewicza.
Przewidziano inwigilację listowną oraz poszukiwanie agentów w miejscu jego za-
mieszkania, a także miejscu pracy (plan z 18 sierpnia 1952 r.). Następnie czyniono
wysiłki celem pozyskania współpracowników w najbliższym otoczeniu profesora.
Fiasko tych poczynań spowodowało, że w *Ramowym planie rozpracowywania ob.
Hulewicza* z 23 IV 1953 r. postulowano przeprowadzenie analizy otoczenia profe-
sora na uniwersytecie pod kątem sympatii politycznych, poszerzono również an-
kietę personalną obiektu. Plan zrealizowano już w czerwcu 1953 r. W stosownym
biogramie służby odnotowały fakt bliskich związków Hulewicza ze Stanisławem
Kotem, Jerzym Zagórskim oraz fakt wstąpienia po powrocie do kraju do PSL
(sic!). Kwestia przynależności do PSL była wielokrotnie podejmowana w aktach
UB, pomimo iż odnotowywano brak dowodów świadczących o przynależności
do partii, każdorazowo podkreślano wygłaszanie odczytów w biurze poselskim
PSL w Krakowie nt. polskiej emigracji na Zachodzie. Wedle informacji służb
Hulewicz miał dalej kontaktować się pod pretekstem wymiany informacji na-
ukowych z prof. Kotem (w myśl ustaleń bezpieki Hulewicz korespondował z nim
do roku 1948, ponownie nawiązał kontakt w 1956 r.) Planowano także pozyskać
agenta w bezpośrednim otoczeniu prof. Hulewicza. Wówczas to z niewiadomych
przyczyn aktywność bezpieki zmalała. W zachowanych materiałach wielokrot-
nie podkreślano, że od czasów kiedy był przesłuchiwany w latach 40. Hulewicz
stara się być ostrożny i apolityczny. Pomimo to profesora objęto inwigilacją w ra-
mach operacji o kryptonimie „Niebezpieczni”, do których zaliczono byłych dzia-
łaczy PSL-u z terenu miasta Krakowa podejrzanych o prowadzenie szpiegostwa
i związki z prof. Kotem (wymieniany w aktach służb jako utrzymujący z nim
kontakt naukowy i towarzyski), datujące się od czasów lat 20. oraz tzw. *prowa-
dzenie działalności pslowskiej wśród naukowców* (IPN, BU 00231/247/1, s. 52).

Po przerwie w akcji inwigilacyjnej datującej się na drugą połowę lat 50.
służby w grudniu 1959 r. (a konkretnie – Wydział III Służby Bezpieczeństwa

odpowiedzialny za działalność antypaństwową) zintensyfikowały aktywność zapoczątkowaną w 1957 lub 1958 r. Tym razem powodem były kontakty Jana Hulewicza z prof. Kotem. Akcja rozpracowywania grupy uczonych nosiła kryptonim „Wenecja” (obok Hulewicza inwigilacją objęto Henryka Barycza, Adama Vetulaniego i Ignacego Zarębskiego), do „gry” dołączył Wydział II (kwestie śledzenia kontaktów obywateli PRL z środowiskiem emigracyjnym). W zachowanych aktach, przeanalizowanych przez Ryszarda Terleckiego, widać, że aktywność SB nasiliła się w związku z planami wydawnictwa Ossolineum ogłoszenia drukiem wspomnień Wincentego Witosa. Czujność SB wzmogły także starania o pozyskania paszportu przez żonę Hulewicza. Zdaniem SB Hulewicz był najważniejszym informatorem w kraju prof. Kota. Hulewicz miał przekazywać korespondencję prof. Kotowi za pośrednictwem osób trzecich, obawiając się kontroli listów wysyłanych bezpośrednio. To właśnie referencje udzielane przez Hulewicza miały stanowić rękojmię dla Kota, że rozmówca jest zaufanym człowiekiem. W dokumentach bezpieki widnieją informacje, że profesor Hulewicz nie tylko utrzymywał zażyłe kontakty na niwie naukowej ale również informował Kota o sytuacji wewnętrznej panującej w kraju. W licznych dokumentach wytworzonych przez służbę bezpieczeństwa odnaleźć można wypowiedź prof. Kota, odnotowaną (1959 r.) przez jednego z agentów, odnośnie prof. Hulewicza: *powiedział, że „postawił na nim krzyżyk, gdyż jest tchórzem i do żadnej politycznej roboty nie nadaje się. Niechętnie odnosi się do próśb o nadsyłanie informacji, lecz w wypadku przyjazdu za granicę chętnie się z nim zobaczy, zawsze się czegoś dowie. Przecież jest to swój człowiek i godny zaufania”*. (IPN, BU 00231/247/2, s. 97, 204; IPN, Kr 010/10151/4, s. 45). Pomimo tej miażdżącej opinii akcja inwigilowania Jana Hulewicza nie została wstrzymana.

Jan Hulewicz miał, wedle aparatu bezpieczeństwa, wykorzystywać kontakty z profesorem Kotem celem protegowania swych współpracowników naukowych w momencie, kiedy chodziło o przyznawanie stypendiów zagranicznych, jak miało to miejsce w odniesieniu do Kamilli Mrozowskiej w 1958 r., wówczas adiunkta w Zakładzie profesora, a także jego trzeciej żony. Służby PRL próbował również bez rezultatu pozyskać agentów donoszących na Jana Hulewicza w osobach Henryka Barycza i Leszka Hajdukiewicza.

Jan Hulewicz ciągle był przedmiotem zainteresowania służb, jego telefon był na podsłuchu. Z doniesień osób z otoczenia profesora widać, że próbowano wiązać paczki, jakie mogły trafić do Biblioteki Jagiellońskiej, z pewnymi materiałami Stanisława Mikołajczyka. W 1958 r., będąc stypendystą Fundacji Forda, nie otrzymał zgody na wyjazd na studia zagraniczne. Służby podjęły także bezskuteczną próbę pozyskania agenta w bezpośrednim otoczeniu Hulewicza. Bezskutecznie próbowano nakłonić do współpracy Kamillę Mrozowską pracującą w Zakładzie profesora.

Po podsłuchu i kontroli korespondencji, w 1961 r. zastosowano obserwację, czyli śledzenie profesora, jednak, co ważne, żadne z tych działań nie przyniosło

pożądanych przez bezpieczeństwo rezultatów. Raporty z 1963 r. przynoszą informacje o rozmowach toczonych pomiędzy Józefem Japą (zięciem S. Kota), Stanisławem Wędkiewiczem i Hulewiczem o planach powrotu Stanisława Kota do kraju. Stopniowe pogarszanie się stanu zdrowia i wycofywanie z aktywności politycznej, a w końcu śmierć prof. Stanisława Kota w grudniu 1975 r. zmieniła sytuację inwigilowanych krakowskich profesorów. Co prawda dalej byli przedmiotami zainteresowań z racji kontaktów z kręgami emigracyjnymi ale natężenie działań bezpieki zmniejszyło się. W 1966 r. zakończono akcję „Wenecja”, obejmującą rozpracowywanie prof. Henryka Barycza, który z racji bliskich kontaktów łączących go z Janem Hulewiczem podlegał wzmożonemu zainteresowaniu służb PRL. Biorąc pod uwagę fakt, że sami pracownicy służb określali korespondencję pomiędzy Kotem a Hulewiczem jako *nie nasuwająca podejrzeń natury operacyjnej*, a także, że *uzyskane dotychczas materiały nie wskazują jakiegokolwiek wrogości czy nawet podejrzanego działania* (Zapis z 9 VI 1960 r. IPN, Kr 010/10151/4, s. 85), zaskakuje fakt, że Hulewicz jeszcze przez lata poddany był inwigilacji i odnotowywano nawet tak mało istotne sprawy jak np. fakt spędzania ferii letnich w domu wczasowym UJ w Rabce, a nawet oddelegowano agenta, który robił zdjęcia z ukrycia w czasie pogrzebu matki profesora 14 października 1961 r.

Jan Hulewicz był przedmiotem zainteresowania aparatu bezpieczeństwa PRL także z powodu głoszonych przezeń poglądów. Obok prof. Henryka Barycza, prof. Adama Vetulaniego czy prof. Sylwestra Mikuckiego został zaliczony do grupy profesorów reprezentujących postawę klerykalną, która wyrażać się miała między innymi w *podważaniu w dyskusjach w swoim otoczeniu niektórych form prawnych obowiązujących w Polsce, np. o dopuszczalności przerywania ciąży, niektórych twierdzeń naukowych, np. o pochodzeniu człowieka i ewolucjonizmie, niektórych teorii materialistycznych i wypracowywaniu odpowiednio zakamuflowanej kontrargumentacji zmierzającej do obalenia tych teorii* jak czytamy w opracowaniu *Postawa ideowa kadry naukowej i młodzieży akademickiej Uniwersytetu Jagiellońskiego* ze stycznia 1968 r. (IPN, BU 0296/256/2, s. 112).

Warto odnotować także, że Stanisław Kot zwrócił się do Jana Hulewicza z prośbą o uporządkowanie jego materiałów zarówno naukowych, jak i prywatnych. To w związku z tym Hulewicz w 1964 r. udał się do Londynu, skąd przywiózł te tak cenne dla nauki polskiej materiały, które następnie przekazał do zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej (gdzie trafiły materiały dotyczące zbiorów naukowych), a część dokumentów osobistych Hulewicz przekazał do zbiorów Archiwum UJ, a także do Archiwum Historii Ruchu Ludowego (materiały polityczne) w Warszawie. W tym celu Jan Hulewicz w 1967 r. jeszcze dwukrotnie jeździł do Londynu, otrzymał wówczas urlop naukowy w dniach 22 maja – 30 czerwca i w 1968 r.).

Charakteryzując postać Jana Hulewicza, należy zwrócić uwagę na jego imponujący dorobek naukowy. Składają się nań zarówno monografie, liczne artykuły problemowe, podsumowujące bądź wytyczające nowe pole badawcze, oraz liczne biografie. Na osobne wyszczególnienie zasługują recenzje prac magisterskich

(zarówno w obrębie Uniwersytetu Jagiellońskiego, jak i w Wyższej Szkole Wychowania Fizycznego w Krakowie), doktorskich (w ramach macierzystego Uniwersytetu Jagiellońskiego, Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Warszawskiego, Wydziału Zootechnicznego Wyższej Szkoły Rolniczej w Krakowie, Wydziału Filologiczno-Historycznego Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie, Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Warszawskiego, Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego, Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), rozpraw habilitacyjnych (występowała np. w tej sprawie Rada Wydziału Filozoficzno-Historycznego UAM w Poznaniu, Rada Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego, Rada Wydziału Humanistycznego Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. KEN w Krakowie, Instytut Historii Kultury Materialnej PAN, Rada Naukowa Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Warszawskiego, Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie) czy wniosków o nadanie tytułu profesorskiego (w tej sprawie zwrócił się przykładowo Wydział Filozoficzno-Historyczny Uniwersytetu Łódzkiego w przypadku doc. dr habilitowanej Ireny Lepalczyk, Sekretariat Naukowy PAN – w sprawie doc. dr. Jerzego Michalskiego, Rada Wydziału Filozoficzno-Historycznego Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu w odniesieniu do doc. dr. hab. Teodora Musioła, Rada Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego w odniesieniu do dr. Antoniego Knota, Rada Wydziału Filozoficzno-Historycznego UAM w przypadku doc. dr. Stanisława Michalskiego, Rada Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego w przypadku doc. dr. Mirosławy Chamcówny), jak również monografii bądź artykułów. Jan Hulewicz opiniował ponadto wnioski kierowane do Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego o utworzenie katedry czy kierunków, np. Katedry Historii Oświaty i Wychowania Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej (1956 r.). Na prośbę Zespołu Dydaktyczno-Wychowawczego Historii Ministerstwa Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki został zaproszony do uczestnictwa w pracach podzespołu ds. programu Historii Nauki i Techniki pod przewodnictwem prof. Ireny Pietrzak-Pawłowskiej (1973 r.), którego zadaniem było opracowanie projektu programu przedmiotu realizowanego następnie w ramach jednolitych studiów magisterskich.

W niezwykle obszernej (obejmuje ona sygnatury 10192–10392) spuściźnie profesora Hulewicza przechowywanej w Bibliotece Naukowej Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk rozsiane są wspomniane opinie i recenzje, jak również bujna korespondencja z naukowcami w Polsce oraz za granicą, ze Stanisławem Kotem na czele. Warto tutaj zwrócić uwagę na kolejny rys charakterystyczny dla dorobku Hulewicza. Otóż w znacznej części składały się nań artykuły, które zostały niejako „zamówione” przez rady redakcyjne periodyków naukowych bądź wydawnictw zbiorowych czy choćby tak ważnego przedsięwzięcia naukowego, jakim była *Encyklopedia Katolicka*, redagowana przez KUL. Profesor był ponadto proszony o uczestnictwo w sesjach, konferencjach oraz sympozjach naukowych i wygłaszanie referatów i komunikatów. Można

tutaj przypomnieć choćby sesję z okazji 400-lecia toruńskiego Gimnazjum Akademickiego 1568–1968. Brał także udział w pracach komitetu przygotowującego obchody 100-lecia działalności PAU w Krakowie.

Aktywność naukowa profesora obejmowała także prace i ekspertyzy zamówione przez różne gremia związane z kształceniem nauczycieli. Tu warto wspomnieć o Studium Korespondencyjnym Oświaty i Kultury Dorosłych funkcjonującym przy Zarządzie Głównym Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, które zwróciło się doń z prośbą (1959 r.) o przygotowanie projektu opracowania historii oświaty dla dorosłych wraz z wytycznymi i wskazówkami metodycznymi, praca miała zawierać także tematy prac umożliwiające skontrolowanie *tematami prac kontrolnych i pytań sprawdzających dostosowanych do programu*. Ponadto proszono profesora o opracowanie koncepcji podręcznika historii oświaty dorosłych wedle ułożonego przezeń programu, a także o podjęcie się napisania takiej pracy. Profesor z racji licznych zobowiązań nie spełnił tej prośby, przekazując jedynie skrypt opracowany na potrzeby wykładów realizowanych w uniwersytecie.

Warto nadmienić, że w dwudziestoleciu międzywojennym Jan Hulewicz nie tylko publikował teksty stricte naukowe, parał się także publicystyką, ogłaszając swe rozprawki na łamach prasy socjalistycznej i ludowej, np. w „Odnowie” związanej z antysanacyjnym Front Morges. Angażował się także w odczyty na ludowych zebraniach i związał się z młodzieżówką „Wici”. Dorobek naukowy profesora został już wyczerpująco scharakteryzowany w licznych wspomnieniach o nim czy w przekrojowych publikacjach traktujących o historykach wychowania. Należy jednakże przypomnieć, że składały się nań erudycyjne rozprawy o szerokim zakresie tematycznym. Początkowo, pod wpływem studiów politycznych, skupił się na ukazaniu twórczości Stefana Żeromskiego. Dopiero z czasem przeszedł do dziejów historii wychowania. Do ważniejszych rozpraw zaliczyć należy *Udział Galicji w walce o szkołę polską (1899–1914)* (Warszawa 1934). Prace jego przybliżały zagadnienia jak dotąd nieobecne w literaturze naukowej, np. w 1936 r. ogłosił publikację *Walka kobiet polskich o dostęp na uniwersytety*, co stało się podstawą – jak nadmieniał prof. Janusz Sondel – *pionierskiej książki Sprawa wyższego wykształcenia kobiet w Polsce XIX wieku (Słownik historii i tradycji Uniwersytetu Jagiellońskiego)* (ogłoszonej w wydawnictwach PAU w 1939 r. Jan Hulewicz teksty ogłaszał także wspólnie ze swoim mistrzem Stanisławem Kotem czy współpracownikiem Henrykiem Baryczem. Omawiając dorobek naukowy Jana Hulewicza, warto wspomnieć o rozpoczętych już przed II wojną światową badaniach odnoszących się do historii nauki. Tutaj można wspomnieć choćby o wstępach do publikacji źródłowych Hugo Kołłątaja *Stan Oświecenia w Polsce* czy Jana Śniadeckiego *Pisma Pedagogiczne*.

Z czasów II wojny światowej należy podkreślić trud naukowy i wydawniczy związany z przygotowaniem rozprawy *Straty kultury polskiej 1939–1944*. Następnie Jan Hulewicz zajmował się między innymi dziejami Polskiej Akademii Umiejętności. Tutaj warto przypomnieć, że nie udało mu się zrealizować w pełni swego projektu i z planowanej dwutomowej monografii wydał

jedynie tom 1 pt. *Akademia Umiejętności w Krakowie 1873–1918. Zarys dziejów* (Kraków 1958). Jego niespożyta energia widoczna jest w licznych tekstach (wykaz jego publikacji liczy ponad 280 pozycji), ogłaszanych na łamach takich periodyków, jak: „Ruch Pedagogiczny”, „Chowanna”, „Pedagogium”, „Muzeum”, „Przegląd Współczesny”. Nie można także zapominać o biogramach i współpracy z „Polskim Słownikiem Biograficznym”, jak również o licznych redagowanych przezeń seriach wydawniczych. Za Renatą Dutkową można przypomnieć, że przygotowany przez Hulewicza wykład habilitacyjny pt. *Opinia publiczna wobec Komisji Edukacji Narodowej*, który ukazał się już po wojnie, zrewidował ustalenia tak znanego badacza jak Władysław Smoleński. Także za prof. Dutkową należy uwypuklić znaczenie badań biograficznych w dorobku Jana Hulewicza, które prowadził, sprzeciwiając się tendencjom polegającym na umniejszaniu roli i znaczenia *jednostek w życiu społecznym*. Z tych względów wiele miejsca w pracy naukowej Jana Hulewicza zajmowały biogramy ogłaszane na łamach „PSB”, a także niezliczone recenzje biogramów tamże publikowanych. Profesor uczestniczył w licznych zebraniach redakcji „PSB”, wskazujących przyszłych autorów biogramów, a decyzją Sekretarza Naukowego PAN z dnia 10 kwietnia 1972 r. powołany został do składu Komitetu Redakcyjnego „Polskiego Słownika Biograficznego”.

Na osobą wzmiankę zasługują artykuły przybliżające dzieje studiów Polaków w XIX i XX wieku za granicą, np. w Belgii czy na Uniwersytecie w Liege. Zajmował się również przeszłością Związku Nauczycielstwa Polskiego. Osobną kartę, której Jan Hulewicz poświęcał czas i energię, stanowi redagowanie serii wydawniczej „Biblioteka Narodowa”, którą to schedę przejął po swym mistrzu Stanisławie Kocie i owocnie wypełniał przez 33 lata. Początkowo funkcję tę sprawował samodzielnie, od 1953 r. wraz z Samuelem Handlerem, a od 1968 r. z Mieczysławem Klimowiczem. Znaczący dorobek Hulewicza zgodnie podkreślają nie tylko intensyfikację ogłaszania publikacji w ramach serii „Biblioteki Narodowej” ale i znaczący rozrost komentarzy naukowych poprzedzających edycje dzieł. Ten aspekt zmiany proporcji pojawił się w listach kierowanych do Hulewicza przez Stanisława Kota: *Dziękuję za przesyłanie Biblioteki Narodowej, każdy tom – trochę żałuję, że to nie tomiki – przeglądam uważnie, cieszy mnie i poziom i atmosfera, ale wydaje mi się, że wydawnictwo zostało od młodzieży i szerszej publiczności odsunięte a przesunięte do czytelników – erudyków – czy to nieodwracalne?* (Z dnia 19 lutego 1957 r. Paryż BPAU i PAN, sygn. 10208).

W ramach „Biblioteki Narodowej” rozpoczęto także wydawanie tekstów pisarzy żyjących w XX wieku, ponadto seria literatury obcej uwzględniała autorów literatur słowiańskich i orientalnych. Ukazały się tomy traktujące o aspektach historycznych, które wspomina choćby Renata Dutkowa. Były to *Kuźnica Kollątajowska, Rok 1846, Rok 1948, Rzeczpospolita Krakowska, Komisja Edukacji Narodowej*. Zorganizowana przez Instytut Badań Literackich PAN i Wydawnictwo Ossolineum sesja naukowa (23–24 kwietnia 1979 r.), w której

uczestniczył profesor, w pełni potwierdziła, jak wielkie znaczenie dla kultury polskiej posiada redagowana przezeń seria „Biblioteki Narodowej”. Wówczas to Aleksander Gieysztor tak podsumował jej znaczenie: *Tak mało mamy spraw udanych i zarazem ciągłych, że każde rzetelne osiągnięcie obu tych warunków trzeba stawiać pod ochronę pomników kultury. Takim pomnikiem – monumentalnym, bo na półce już wielometrowym, a jednocześnie żywym – nie pozostanie BN* (cytat za: Klimowicz, 1981, s. 254).

Najwymowniej o znaczeniu publikacji Jana Hulewicza świadczą opinie wydawane w związku ze staraniami o uzyskanie profesury. Warto tutaj przytoczyć zdanie dziekana wydziału prof. Jana Dąbrowskiego: *W szeregu prac ogłoszonych dotąd doc. Dr Hulewicz zajął się dziejami szkolnictwa i oświaty przede wszystkim w XIX w. i to zarówno w kraju jak i zagranicą. W ciągu swoich poszukiwań w zbiorach zagranicznych zebrał obfity materiał źródłowy do historii studiów Polaków zagranicą w drugiej połowie XIX w. i początkach XX w., umożliwiający gruntowne oświetlenie tej ważnej dziedziny oczekującej na publikację. Z pośród konstrukcyjnych prac dra Hulewicza zasługują na wymienienie w pierwszym rzędzie dzieło o udziale Galicji w walce o szkołę polską jakoteż obszernie dzieło poświęcone sprawie wyższego wykształcenia kobiet w Polsce w w. XIX stawiające autora w szeregu najlepszych znawców dziejów szkolnictwa polskiego w czasach najnowszych* (opinia z dnia 30.03.1946 r. AUJ, DSO I Hulewicz Jan Profesor 1946–1957, k. 5 r.). Stanisław Łempicki w wydanej opinii z dnia 31 maja 1946 r. w związku ze staraniami o profesurę pisał: *Dorobek naukowy dra Jana Hulewicza obejmuje kilkanaście pozycji, wśród których są rzeczy bardzo wartościowe. Hulewicz nie należy do typu pisarzy płodnych, lecz za to każda praca jego jest bardzo gruntowna, do końca należycie przemyślana, napisana interesująco* (AUJ, DSO I Hulewicz Jan Profesor 1946–1957, k. 6 r.). W dalszej części opinia Łempickiego podkreśla fakt realizacji obszernych kwerend w zbiorach krajowych i zagranicznych, przynoszących cenne informacje np. o studiach polskich za granicami kraju. *Prace dr Hulewicza cechuje doskonała metoda badawcza, niezwykła ścisłość, oraz trafność i umiar wydawanych sądów, wreszcie szeroka znajomość prądów umysłowych i podłoża kulturalnego, nie tylko w Polsce, ale i w krajach zachodniej i środkowej Europy. Dał się poznać jako gruntowny i utalentowany badacz, obdarzony zarazem najlepszymi metodami nauczania i wykładu* (AUJ, DSO I Hulewicz Jan Profesor 1946–1957, k. 6 v.).

W uznaniu zasług Jana Hulewicza jego uczniowie, świętujący 70 rocznicę urodzin swego mistrza, podczas uroczystości mającej miejsce w Collegium Maius wręczyli profesorowi księgę pamiątkową pt. *Studia z dziejów oświaty i kultury umysłowej*. W publikacji tej została ogłoszona drukiem bibliografia prac Jana Hulewicza obejmująca lata 1928–1975 (Zaleska, 1977, s. 309–377). Wykaz ten można uzupełnić o dwa teksty wydane przed 1975 r. oraz o prace ogłoszone już po wydaniu księgi pamiątkowej:

1934:

Jaskier Józef, Przyłęczki Piotr, *Reorganizacja szkół akademickich w Polsce* – pseudonimy oznaczające Stanisława Kota i Jana Hulewicza, *W obronie szkoły demokratycznej*, Warszawa 1934, Wyd. Towarzystwa Oświaty Demokratycznej Nowe Tury, 1934, s. 47–65 – za Waclaw W. Soroka, *Profesor Stanisław Kot: Scholar*, „The Polish Review”, 1976, vol. 21, no ½, s. 111.

1944:

S. Kot, *Pięć wieków nauki polskiej* – tłum. z ang. J. Hulewicz, Londyn: Nowa Polska 1944, ss. 72 – pozycja nr 249 Bibliografia publikacji Stanisława Kota, w: *Stanisław Kot – uczonej i polityk. Pokłosie sesji naukowej*, red. A. Fitowa, Kraków 2001, s. 294.

1977:

Szkoły Nowodworskie w dobie Komisji Edukacji Narodowej, w: *W kręgu wielkiej reformy. Sesja naukowa w Uniwersytecie Jagiellońskim w dwusetną rocznicę powstania Komisji Edukacji Narodowej 24–26 października 1973*, red. Kamila Mrozowska, Renata Dutkova, Kraków 1977, s. 179–188.

Sprawozdanie z Komisji „Szkoły Średnie”, w: *W kręgu wielkiej reformy. Sesja naukowa w Uniwersytecie Jagiellońskim w dwusetną rocznicę powstania Komisji Edukacji Narodowej 24–26 października 1973*, red. Kamila Mrozowska, Renata Dutkova, Kraków 1977, s. 335–336.

1978:

Bartoszewski W., *Model kultury polskiej w konspiracji 1939–1945*, „Więź”, R. 20: 1977, nr 9–10 – polemika J. Hulewicz, „Więź”, R. 21: 1978, nr 2, s. 151. Głos w dyskusji: *Dyskusja nad stanem badań tajnej oświaty w Polsce w latach drugiej wojny światowej*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, R. 21: 1978, nr 4 (82), s. 452–461.

1979:

Wojtal J., *Wydawnictwo Książek Szkolnych w Zakładzie Narodowym imienia Ossolińskich 1878–1918*, Wrocław 1978 – recenzja „Studia Historyczne”, R. 22: 1979, z. 3, s. 516–519.

Orłowicz Mieczysław, *Pamiętniki* – fragmenty z lat 1908–1909, oprac. Wiesław Bieńkowski, Jan Hulewicz, „Studia Historyczne”, R. 22: 1979, z. 1, s. 85–129, z. 2, s. 295–333.

1981:

Władysław Berbelicki, Jan Hulewicz, *Kłopoty z pamiętnikami. W sprawie książki Anieli Gruszeckiej-Nitschowej „Całe życie nad przyrodą mowy polskiej”*, w: *Silva Rerum. Series nova, wychodzi, jak jest gotowa, redagują sowizrrały, co Warszawy nie widziały, niech im sprzyja łaska boska i wolna (choć goła) Rzeczpospolita Krakowska. Sylwę niniejszą wydumał, zbierał i przygotował Tadeusz Ulewicz przy współdziałaniu przyjacielsko-krytycznym Władysława Berbelickiego*, Kraków 1981, s. 213–222 [fragment autorstwa Jana Hulewicza s. 218–222].

1984:

The activities of Polish scholars and scientists in exile during the second world war, w: *Universities during world war II. Materials of the International Symposium held at the Jagiellonian University on the 40 anniversary of „Sonderaktion Krakau”, Cracow, October 22-24 1979*, ed. Józef Buszko, Irena Paczyńska, Kraków 1984 [Zeszyty Naukowe UJ. Prace Historyczne, z. 72], s. 351–367.

Będąc na emeryturze, w 1978 r. Jan Hulewicz podjął starania celem wyjazdu naukowego do USA w 1979 r. Profesor planował zebrać materiał do dziejów oświaty dorosłych w Stanach Zjednoczonych. Omawiając dokonania naukowe Jana Hulewicza, nie można zapominać, że – jak podkreśla w swych dziennikach Karol Estreicher – był czterokrotnie żonaty. O rozpadzie pierwszego małżeństwa zaważyła II wojna światowa, a następnie fakt aresztowania Marii Hulewicz. Jak donosili liczni agenci bezpieczeństwa znajdujący się w otoczeniu profesora, utrzymywał on z nią częsty kontakt, pisali listy, a nawet zwierzały się sobie z problemów rodzinnych. Agent „Nina” informował (28 V 1955 r.), że w rozmowie z Marią Hulewiczową w obecności Bryjowej (*dane sprawdzone*) powiedziała ona: że nie ma słów dla Hulewicza i jego matki za pomoc jaką wykazywali jej przez cały okres pobytu w więzieniu i jest bardzo rada, że Hulewicz ożenił się gdyż między nią a Hulewiczem nie może być już nic oprócz samej przyjaźni, lecz trafił fatalnie i jest bardzo biedny [...] (IPN, Kr 010/10151/5, s. 26). Akta bezpieczeństwa informują także, że pierwsze małżeństwo Hulewicza miało zostać zawarte dzięki staraniom Stanisława Kota, który traktował go jak syna. Ponoć Maria początkowo była przeciwna temu związkowi, jak informował agent „Nina”. Następnie profesor związał się z nauczycielką szkół średnich Janiną z domu Stawską, w aktach bezpieczeństwa podkreślano fakt zawarcia związku małżeńskiego z Władysławą, a następnie doc. Kamillą Mrozowską, jego współpracowniczką w Uniwersytecie i z korektorką z Ossolineum.

Jan Hulewicz niemal do końca życia starał się pracować naukowo. W ostatnich latach uniemożliwiła mu to stopniowa utrata wzroku. Spowodowało to, że prace doktorskie powstałe pod jego kierunkiem bronić były w czerwcu 1980 r. bez obecności profesora. Małżonka profesora odczytywała na głos artykuły, których opinie następnie Jan Hulewicz przekazywał do redakcji „Przeglądu Historyczno-Oświatowego”. Na kilka dni przed śmiercią, w dniu 30 września 1980 r., uczestniczył w posiedzeniu redakcji „Przeglądu Historyczno-Oświatowego”. Wówczas to, jak odnotował Ryszard Wroczyński, pożegnał się ze współpracownikami i oznajmił, że postępująca utrata wzroku wymusza na nim rezygnację z prac redakcyjnych „Przeglądu” oraz pracy na rzecz wydawnictwa „Biblioteki Narodowej”. W imieniu redakcji Ryszard Wroczyński zapewnił, że będą poszukiwali innych form współpracy i że bardzo zależy im na dalszym kontakcie z profesorem.

ANEKS NR 1⁴**Wykaz zajęć prof. Jana Hulewicza prowadzonych w ramach Uniwersytetu Jagiellońskiego**

Zajęcia realizowane w Instytucie Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego:

- wykład *Rozrost Imperium brytyjskiego*, przedmiot ten realizował w piątki i soboty, rok akademicki 1946/47,
- w ramach bloku zajęć z historii oświaty i wychowania w tymże roku akademickim były to zajęcia: *Polityka szkolna państw europejskich w XIX i XX wieku* oraz *Ćwiczenia z historii wychowania (Interpretacja tekstów pedagogicznych XIX wieku)*, rok akademicki 1946/47,
- *Dzieje społeczno-polityczne i kulturalne Anglii w wieku XIX; Rozrost Imperium Brytyjskiego (ciąg dalszy); Dzieje Polskiej Akademii Umiejętności na tle życia kulturalnego Polski XIX i XX w.*, rok akademicki 1947/48,
- *Seminarium z historii wychowania*, rok akademicki 1947/48,
- *Dzieje społeczno-polityczne i kulturalne Anglii w wieku XIX*, rok akademicki 1948/49,
- *Seminarium z historii wychowania dla młodszych*, rok akademicki 1948/49; 1949/50,
- *Seminarium z historii wychowania dla starszych*, rok akademicki 1948/49; 1949/50,
- *Dzieje szkolnictwa i myśli pedagogicznej w Polsce do końca XVIII w.*, rok akademicki 1949/50,
- *Zarys dziejów wychowania w Europie w dobie nowożytnej*, rok akademicki 1949/50,
- *Elementy nauk pedagogicznych* dla III roku historii, rok akademicki 1953/54, 1954/55,
- *Elementy pedagogiki* dla III i IV roku studentów historii oraz Teorii Muzyki, rok akademicki 1953/54, 1954/55,
- *Wybrane zagadnienia historii kultury i nauki*, konwersatorium, rok akademicki 1975/76,
- Seminarium magisterskie: *Historia oświaty i szkolnictwa w Polsce w II połowie XIX wieku i w okresie międzywojennym*, rok akademicki 1971/72, 1972/73,
- Seminarium magisterskie: *Seminarium z historii kultury XVIII i XIX wieku*, rok akademicki 1974/75,
- Seminarium magisterskie: *Seminarium z zakresu historii oświaty i kultury*, rok akademicki 1975/76.

⁴ Poniższy wykaz powstał w oparciu o informacje zawarte w *Kronice Uniwersytetu Jagiellońskiego* oraz *Spisach wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego*.

Wykłady monograficzne:

- *Rozwój szkolnictwa polskiego w l. 1864–1918*, rok akademicki 1957/58,
- *Życie kulturalne i naukowe Krakowa i Lwowa w dobie autonomii galicyjskiej*, rok akademicki 1972/73,
- *Rozwój Uniwersytetu Krakowskiego i Lwowskiego w okresie autonomii galicyjskiej*, rok akademicki 1974/75,
- *Zarys dziejów życia naukowego i oświatowego Polski w l. 1850–1918*, rok akademicki 1975/76.

W ramach katedr przekształconych następnie w Instytut Pedagogiki UJ realizował następujące zajęcia:

- *Seminarium historii wychowania dla starszych*, rok akademicki 1949/50,
- *Historia wychowania*, rok akademicki 1957/58, 1965/66, 1966/67, 1967/68, 1969/70, 1971/72, 1974/75,
- wykład monograficzny: *Polityka szkolna państw europejskich w XIX i XX w.*, rok akademicki 1965/66,
- wykład monograficzny: *Dzieje oświaty dorosłych w XIX i XX wieku*, rok akademicki 1968/69,
- wykład monograficzny: *Historia oświaty i wychowania pozaszkolnego*, rok akademicki 1974/75,
- *Seminarium magisterskie*, rok akademicki 1966/67, 1967/68, 1968/69, 1971/72, 1972/73.

ANEKS NR 2⁵**Wykaz prac magisterskich, których promotorem w Uniwersytecie Jagiellońskim był Jan Hulewicz**

1. Aleksander Tadeusz, *Stosunek sekretarzy Szkoły Głównej Koronnej do szkolnictwa średniego w dobie KEN*, 1962.
2. Bąkowska Maria, *Dzieje tajnego nauczania w pow. jarosławskim w l. wojny 1939–1944*, 1951.
3. Biegańska Anna, *Dzieje zawodu nauczycielstwa ludowego w Galicji w l. 1880–1900*.
4. Bienias Jolanta, *Dzieje szkoły podstawowej nr 18 im Powstańców Śląskich w Zabrze*, 1977.
5. Bobrówna Stefania, *Walka o oświatę ludową w Sejmie Galicyjskim w l. 1865–1874*, 1951.
6. Bugiel Janina, *Szkoły parafialne w Krakowie w dobie KEN*, 1962.

⁵ Poniższy wykaz sporządzono w oparciu o prace zachowane w Archiwum Pracowni Historii Kultury, Nauki i Edukacji Historycznej Instytutu Historii UJ. Pracownia powstała w związku z reorganizacją Instytutu Historii i stanowi kontynuację dawnego Zakładu Historii Oświaty i Kultury.

7. Cwiękała Kazimierz, *Dzieje państwowego liceum pedagogicznego w Żywcu w l. 1933–1970*, 1977.
8. Czerwiński Krzysztof, *Szkola podwydziałowa w Sandomierzu w l. 1780–1797*, 1961.
9. Czok Ruta, *Dzieje LO im Marii Konopnickiej w Pyskowicach w l. 1915–1975*, 1977.
10. Drzymała Krystyna, *Szkoły bazylikańskie w dobie KEN*, 1960.
11. Fecica Józefa, *Stosunek Sejmu Galicyjskiego do spraw szkolnych w latach 1890–1895 na podstawie sprawozdań stenograficznych*, 1952.
12. Finik Joanna, *Dzieje szkoły w Chebziu w l. 1895–1970*, 1977.
13. Forys Krystyna, *Dzieje Państwowego Gimnazjum im. Króla Kazimierza Wielkiego w Bochni w l. 1918–1939*, 1977.
14. Galicka Halina, *Poglądy pedagogiczne Sempollowskiej*, 1952.
15. Gągola Ferdynand, *Charakterystyka czasopisma pt „Szkolnictwo Ludowe” wydawanego w l. 1891–1912 w Nowym Sączu jako fragment dziejów zawodowego ruchu nauczycielskiego w Galicji*, 1952.
16. Głuszak Aleksandra, *Dzieje szkół nowodworskich w okresie KEN 1773–1795*, 1961.
17. Goszyc Krystyna, *Dzieje Technikum Rolniczego w Pszczynie w l. 1945–1975*, 1977.
18. Górka Grażyna, *Jan Smoleń jako kierownik Krakowskiego Okręgowego Biura Szkolnego*, 1976.
19. Greła-Winiarska Aniela, *Pierwsze kobiety-studentki na UJ w latach 1897–1905*, 1965.
20. Harabasz Leon, *Dzieje zawodu nauczyciela ludowego w Galicji w latach 1865–1880*, 1958.
21. Homotiuk Jadwiga, *Tendencje wychowawcze u Bolesława Prusa*, 1951.
22. Jarosz Krystyna, *Młodzież z byłego zaboru rosyjskiego na studiach w UJ w Krakowie w l. 1905–1914*, 1951.
23. Jaroszyńska Maria, *Poglądy pedagogiczne ks. Antoniego Popławskiego*, 1952.
24. Jasiński Kryspin, *Dzieje zasadniczej szkoły zawodowej dokształcającej w Dzierżoninie w latach 1858–1976*, 1977.
25. Jastrząb Leokadia, *Walka o szkołę ludową w sejmie galicyjskim w latach 1900–1905*, 1952.
26. Jaworkówna Aleksandra, *Dzieje Instytutu Panien Polskich w Paryżu 1845–1899*, 1952.
27. Jaworski Aleksander, *Problem kształcenia nauczycieli ludowych w Galicji w latach 1905–1914*, 1963.
28. Karp Tadeusz, *Prasa krakowska w latach 1890–1900 wobec zagadnień szkolnych i uniwersyteckich*, 1968.
29. Kedra Krystyna, *Opinia sejmowa wobec KEN w świetle diariuszy sejmowych*, 1961.

30. Kęsek Stanisława, *Działalność Wincentego Zakrzewskiego w Akademii i UJ*, 1976.
31. Kłodzińska Krystyna, *Początki ruchów radykalno-społecznych wśród młodzieży akademickiej UJ w latach 1887–1891 „Ognisko”*, 1951.
32. Knapczyk Antonina, *Dzieje szkoły Urszulanek w Kołomyi 1899–1919*, 1964.
33. Knapik Wiktoria, *Stosunek M. Bobrzyńskiego do spraw i potrzeb Akademii Umiejętności w Krakowie*, 1976.
34. Kocur Anna, *Rola Wielkiej Rady UJ w życiu szkolnictwa Wolnego Miasta Krakowa*, 1965.
35. Kogutowicz Teresa, *Działalność Okręgowego Biura Szkolnego w latach okupacji 1940–1945*, 1952.
36. Konieczna-Marion Marianna, *Dzieje Związku Nauczycielstwa Polskiego na terenie Powiatu Dzierżoniowskiego w latach 1945–1975*, 1977.
37. Korohod Teresa, *„Krytyka” wobec zagadnień życia szkolnego i uniwersyteckiego*, 1965.
38. Kosałka Michalina, *Charakterystyka wydawnictw działu historycznego Macierzy Polskiej*.
39. Krakowiak Witold, *Dzieje szkoły podstawowej nr 1 im. A. Mickiewicza w Myszkowie w latach 1945–1975*, 1977.
40. Kręgiel Jadwiga, *Działalność Jana Śniadeckiego na polu szkolnictwa średniego w czasie jego sekretariatu w Szkole Głównej Krakowskiej 1782–1787*.
41. Latoszek Marek, *Stosunki w szkołach kieleckich i ich odbicie w twórczości Stefana Żeromskiego*.
42. Leśniak Ludwika, *Działalność Pauliny Krakowowej na polu literatury dla młodzieży*, 1952.
43. Lorczyk Amelia, *Dzieje szkoły ekonomicznej w Gliwicach*, 1977.
44. Łuczyk Helena, *Przegląd Polski wobec spraw szkolnych i uniwersyteckich*, 1968.
45. Massalski Adam, *UJ wobec Ustawy o szkołach akademickich Janusza Jędrzejewicza z roku 1933*, 1965.
46. Meissner Andrzej, *Stosunek zgromadzeń zakonnych (cystersów, benedyktynów, bartoszków) do KEN*, 1961.
47. Moryl Bolesław, *Rozwój szkolnictwa specjalnego w Polsce*, 1950.
48. Nowak Alicja, *Prasa krakowska w latach 1970–1885 wobec zagadnień szkolnictwa i oświaty*, 1962.
49. Nowak Renata, *Stosunek „Czasu”, „Naprzodu”, „Piasta”, „Nowego Dziennika” do zagadnień szkolnych i uniwersyteckich w l. 1918–1926*, 1969.
50. Olczyk Józef, *Monografia szkoły w Książu Wielkim*, 1949.
51. Olszańska Maria, *Dążenia pedagogiczne na łamach „Prawdy” 1883–1910*, 1952.
52. Orzeł Jadwiga, *Dzieje Szkoły Podstawowej nr 26 w Rudzie Śląskiej w latach 1961–1976*, 1977.

53. Pawlik Józef, *Monograficzny zarys szkoły ludowej na Kleparzu na tle rozwoju szkolnictwa początkowego w Krakowie*, 1951.
54. Piechnik Ludwik, *Działalność publicystyczna, kulturalna i wychowawcza Piotra Świtkowskiego*, 1952.
55. Piechowicz Aleksandra, *Kursa Wyższe dla kobiet im Adriana Baranieckiego 1868–1924*, 1951.
56. Piecuchówna Maria, *Rozwój tajnego nauczania w powiecie gorlickim w latach 1939–1944*, 1952.
57. Pierściński Andrzej, *Prasa krakowska w latach 1880–1890 wobec zagadnień szkolnych i uniwersyteckich*, 1967.
58. Pujdak Józef, *Kolegium XX Pijarów w Piotrkowie w okresie działalności KEN*, 1951.
59. Pytliński Bohdan, *Życie i działalność Stefana Zaleskiego 1859–1910*, 1950.
60. Rachwał Romana, *Szkoła przy kościele św. Barbary w Krakowie w okresie Księstwa Warszawskiego i Wolnego Miasta Krakowa*.
61. Siewierska Janina, *Zagadnienia pedagogiczne na łamach „Przeglądu Tygodniowego” lata 1866–1898*, 1951.
62. Sikorska Maria, *Działalność oświatowa i pedagogiczna Marii Wysłouchowej*, 1952.
63. Sobiło Wojciech, *Dzieje szkoły powszechnej w Zarzeczcu powiat Nisko na tle dziejów wsi*, 1951.
64. Sokołowska Jadwiga, *Poglądy pedagogiczne Narcyzy Żmichowskiej*, 1952.
65. Sokół Arkadiusz, *Pedagogika St. Karpowicza*, 1950.
66. Spring Jan, *Praca Centrali Szkolnictwa Polskiego w Niemczech w latach 1945–1946*, 1951.
67. Stawińska Barbara, *Zagadnienia pedagogiczne na łamach Niwy 1872–1900*, 1964.
68. Terembuła-Skotniczny K., *Stosunek prasy krakowskiej do zagadnień życia szkolnego i uniwersyteckiego w latach 1927–1933*, 1969.
69. Terlecki Ryszard, *Wkład ruchu ludowego w tajną oświatę w latach 1939–1945 w Okręgu Krakowskim*, 1976.
70. Tomczyk Zofia, *Stosunek prasy krakowskiej do zagadnień życia szkolnego i uniwersyteckiego w latach 1934–1939*, 1969.
71. Uryga Waleria, *Dzieje Związku Nauczycielstwa Polskiego na terenie Powiatu Limanowskiego*, 1977.
72. Waliczek Władysława, *Dzieje tajnego nauczania w Chrzanowie 1939–1944*, 1977.
73. Zaleska Halina, *Prasa krakowska w latach 1900–1907 wobec zagadnień szkolnych i uniwersyteckich*, 1968.
74. Zaraska Józef, *Rozwój szkolnictwa handlowego w latach 1918–1939*, 1951.
75. Zawada Eugeniusz, *Działalność pedagogiczna Józefa Czecha*, 1963.
76. Zbyszyński Tadeusz, *Walki o oświatę ludową w Galicji w latach 1875–1885*, 1952.

77. Zielińska Stanisława, *Monografia gimnazjum im. MM. Darowskiej w Jarosławiu – jako przykład rozwoju szkolnictwa prowincjonalnego w Galicji w drugiej połowie XIX w.*, 1951.

WYKAZ CYTOWANYCH PRAC

Źródła archiwalne:

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego: WF II 121 Habil. Hulewicz Jan; DSO I Hulewicz Jan Profesor 1946–1957, k 2 r.

Biblioteka Naukowa Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk: sygn. 10208; sygn. 10254; sygn. 10257.

Instytut Pamięci Narodowej: Kr 010/10151/4; Kr 010/10151/5; Kr 010/10151/7; BU 00231/247/1; BU 00231/247/2; BU 0296/256/2.

Opracowania

Chmielewski W.J. (2013c), *Działalność wydawnicza polskich władz oświatowych na uchodźstwie w latach 1940–1945*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” nr 1–2 (219–220).

Chmielewski W.J. (2013), *Polska administracja szkolna w latach 1944–1950*, Piotrków Trybunalski: Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie przy Filii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego.

Danilewicz-Zielińska M. (1982), *O Janie Hulewiczu*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie”, t. I drugiej serii, t. XXIV ogólnego zbioru.

Draus (2022), *Związki Jana Hulewicza ze Stanisławem Kotem*, „Studia Paedagogica Ignatiana” nr 2.

Draus J. (1984), *Działalność oświatowa Łukasza Kurdybachy w latach 1940–1946*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” t. 26.

Draus J. (1993), *Oświata i nauka polska na Bliskim i Środkowym Wschodzie 1939–1950*, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Fitowa A. (2001), *Stanisław Kot w świetle prywatnej korespondencji*, w: A. Fitowa (red.), *Stanisław Kot – uczonej i polityk. Pokłosie sesji naukowej*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Gmitruk J. (2010), *Maria Hulewiczowa: sekretarka Stanisława Mikołajczyka*, Warszawa: Muzeum Historii Ruchu Ludowego.

Hulewicz J. (1968), *Działalność Funduszu Kultury Narodowej w dziedzinie pomocy dla kraju (1940–1945)*, „Studia i materiały z dziejów nauki polskiej” Seria A, z. 12.

Klimowicz M. (1981), *Jan Hulewicz (1907–1980)*, „Ruch Literacki” z. 3 (126).

Massalski A. (2017), *Mój mistrz – profesor dr Jan Hulewicz (1907–1980)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” nr 3–4.

Sulimirski T. (1961), *Fundusz Kultury Narodowej 1939–1946*, „Nauka Polska na Obczyźnie” z. 3.

Szulakiewicz W. (2006), *Historia oświaty i wychowania w Polsce 1944–1956*, Kraków: Wydawnictwo WAM.

Szymborski W. (2022), *Jan Hulewicz*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne. Śladami dziedzictwa muz. Katedra i Zakład Historii Kultury i Oświaty na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1920–2022” z. 3.

Terlecki R. (2002), *Profesorowie UJ w aktach UB i SB*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.

Zaleska H. (1977), *Bibliografia prac prof. dra Jana Hulewicza 1929–1975*, w: R. Dutkova, J. Dybiec, L. Hajdukiewicz (red.), *Studia z dziejów oświaty i kultury umysłowej w Polsce XVIII–XX w. Księga ofiarowana Janowi Hulewiczowi*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

BIBLIOGRAFIA WYKORZYSTANYCH PUBLIKACJI PRZYBLIŻAJĄCA POSTAĆ JANA HULEWICZA

Źródła archiwalne:

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego:

- DSO I Hulewicz Jan Profesor 1946–1957
- WF II 121 Habil. Hulewicz Jan
- Spuścizna 47 Jan Hulewicz: 47/1, 47/2, 47/3, 47/4
- KM 56 Hulewiczowa Maria (z Kaliskich) 1938

Biblioteka Naukowa Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk:

- 10192, 10193, 10196, 10197, 10198, 10202, 10205, 10206, 10207, 10208, 10213, 10214, 10216, 10221, 10224, 10225, 10226, 10227, 10228, 10229, 10238, 10247, 10248, 10249, 10250, 10251, 10252, 10253, 10254, 10255, 10257, 10261, 10262, 10273, 10278, 10279, 10291, 10292, 10309

Instytut Pamięci Narodowej:

- BU 00231/247/1, s. 12, 15, 29, 31–32, 42, 45, 52, 119, 140
- BU 00231/247/2, s. 3, 29, 51, 78, 96, 99, 113, 128, 129–130, 131, 182, 183, 184, 189, 204
- BU 00231/247/3, s. 20
- BU 0296/256/2, s. 112–113
- Kr 010/10151/1, s. 5, 19, 7, 14, 16, 17, 18, 19, 25, 26, 30, 33, 46, 48, 49, 52, 67, 80, 114, 117, 135, 138, 257
- Kr 010/10151/2, s. 6, 7, 9, 15, 20, 24, 35, 48, 49, 64, 88, 98, 108, 110, 111, 112, 165, 170, 217, 293, 302, 303
- Kr 010/10151/3, s. 21, 151, 154, 339, 340, 356, 368, 369, 372, 407

- Kr 010/10151/4, s. 7, 14, 15, 24, 25, 26, 29, 36, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 53, 68–74, 80, 82, 83, 84, 85, 92, 102, 111, 113, 118, 124, 125, 126, 135, 141, 142, 143, 144, 152, 153, 154, 174, 178, 183, 192, 219, 222, 226, 250, 251, 253, 254, 256, 259, 262, 263, 265, 266, 267, 268, 270, 271, 293, 302, 305, 317, 318, 319, 321, 322, 323, 327, 333, 337, 340, 341, 342, 345, 349, 350, 352, 353, 357, 360, 369, 370, 371, 372, 379, 381, 382, 383, 385, 393–394, 395, 424, 431 v, 545
- Kr 010/10151/5, s. 22, 26, 27, 39, 40, 83, 131, 133, 180, 207, 239, 263
- Kr 010/10151/6, s. 1–216
- Kr 010/10151/7, s. 10, 14, 17, 27, 28, 30, 34, 35, 36, 40, 41, 253, 258, 277, 287, 347, 377, 378, 379, 390, 391, 518, 519, 521

Źródła drukowane:

- Brzeska M. [Maria Hulewicz] (2010), *Through a woman's eyes: life in Poland under the German occupation*, London [bdw]; zob. też *Oczami kobiety. Życie w Polsce pod okupacją niemiecką*, tłum. Michał Studniarek, w: J. Gmitruk, *Maria Hulewiczowa sekretarka Stanisława Mikołajczyka*, Warszawa: Muzeum Historii Ruchu Ludowego, s. 191–263.
- Chmielewski W.J. (2014), *Stanisław Skrzyszewski wobec ludzi nauki w świetle własnych notatek, listów i pism (1944–1950)*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Aspra-Jr, Instytut Historii Nauki PAN, s. 28, 117–118, 127–134, 145, 193–194.
- *Diariusz premiera Stanisława Mikołajczyka prowadzony przez Stefanję Liebermanową 13 XII 1944–14 VI 1945*, (2003), wstęp i opracowanie naukowe Janusz Gmitruk i Andrzej Paczkowski, Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Muzeum Historii Ruchu Ludowego, s. 17.
- *Diariusz Stanisława Mikołajczyka prowadzony przez Marię Hulewiczowi* (2002), wstęp i opracowanie Mieczysław Adamczyk i Janusz Gmitruk, Warszawa: Wszechnica Świętokrzyska, MHPRL, s. 3–5, 27, 34.
- *Dzienniki czynności Prezydenta RP Władysława Raczkiewicza 1939–1947*, t. II 1943–1947, (2004), oprac. Jacek Piotrowski, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 73, 166, 333.
- Estreicher K. jr (2001), *Dziennik wypadków*, t. I 1939–1945, Kraków: Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie, s. 148, 377–378, 438, 458, 461, 462, 463, 664–665, 679, 684, 737.
- Estreicher K. jr (2002), *Dziennik wypadków*, t. II 1946–1960, Kraków: Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie, s. 31, 93, 144, 424, 473, 516, 586, 604, 618, 627.
- Estreicher K. jr (2003), *Dziennik wypadków*, t. III 1961–1966, Kraków: Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie, s. 107, 229–231, 344, 609, 688, 815–816, 817–818.
- Estreicher K. jr (2004), *Dziennik wypadków*, t. IV 1967–1972, Kraków: Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie, s. 228, 236–237, 292–293, 336, 553.

- Estreicher K. jr (2006), *Dziennik wypadków*, t. V 1973–1977, Kraków: Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie, s. 437, 597.
- Estreicher K. jr (2013), *Dziennik wypadków*, t. VI 1978–1980, Kraków: Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie, s. 270, 316, 658–663.
- Gmitruk J. (2010), *Maria Hulewiczowa: sekretarka Stanisława Mikołajczyka*, Warszawa: Muzeum Historii Ruchu Ludowego, s. 13–49 oraz dokumenty w aneksie z akt IPN odnoszące się do śledztwa w sprawie ucieczki Marii Hulewicz oraz nr 27 1954.08.05 Warszawa – Doniesienie agentki o kryptonimie „Nina” o sytuacji w krakowskim środowisku byłego PSL (fragmenty) s. 144–151, nr 33 1956.06.08 Warszawa – Notatka w sprawie Hulewiczowej opracowana przez Wydział II Departamentu III UB s. 169–175, nr 37 1960.07.16 Warszawa – doniesienie agenta o kryptonimie „Konrad” o spotkaniu z J. Hulewiczem i S. Kotem w Londynie, w sprawie archiwum S. Mikołajczyka s. 180–182, nr 38 1960.07.16 Warszawa – doniesienie agenta o kryptonimie „Konrad” o możliwości wydania pamiętników Wincentego Witosa s. 182–183, nr 39 1960.07.18 Warszawa – doniesienie agenta o kryptonimie „Konrad” w sprawie archiwum prof. S. Kota, dot. NKW PSL s. 184–185.
- *Listy Heleny Radlińskiej do Jana Hulewicza z lat 1945–1954* (1974), wyd. Jan Hulewicz, „Roczniki Biblioteczne” z. 1–2, s. 503–543.
- *Listy Jana Hulewicza do Heleny Radlińskiej z lat 1945–1954* (1998), wyd. Wiesław Theiss, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” nr 3–4, s. 177–192.
- *Listy Jana Hulewicza do Ryszarda Wroczyńskiego z 1959 roku* (2017), wyd. Wiesław Theiss, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” nr 3–4, s. 44–69.
- *Protokoły posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej* (1998), t. IV grudzień 1941 – sierpień 1942, red. Marian Zgórniak, oprac. Wojciech Rojek, współpraca Andrzej Suchcitz, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, „Secesja” nr 122 s. 341.
- *Protokoły posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej* (2003), t. VI lipiec 1943 – kwiecień 1944, red. Marian Zgórniak, oprac. Wojciech Rojek, współpraca Andrzej Suchcitz, Kraków: „Secesja” nr 194 a s. 88–90, nr 198 d s. 121–123.
- *Skład Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Rok akademicki 1946/47* (1947), Kraków, s. 28.
- *Stanisław Mikołajczyk w dokumentach aparatu bezpieczeństwa*, t. 1: *Działalność w latach 1944–1947* (2010), wstęp Janusz Gmitruk, wybór dokumentów Witold Bagiński, Franciszek Dąbrowski, Franciszek Gryciuk, Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, przypis nr 23 s. 91, dokument nr 146 1947 październik 28, Warszawa – Protokół przesłuchania Marii Hulewiczowej, s. 429–433, dokument nr 151 1947 październik 29, Warszawa – Protokół przesłuchania Marii Hulewiczowej, s. 448–449, dokument nr 152 1947 październik 29, Warszawa – Protokół przesłuchania

Marii Hulewiczowej, s. 450–451, dokument nr 157 1947 październik 30, Warszawa – Protokół przesłuchania Marii Hulewiczowej, s. 460–462, dokument nr 160 1947 październik 31, Warszawa – Protokół przesłuchania Marii Hulewiczowej, s. 465–466, dokument nr 167, 168, 169, 170 1947 listopad 1, Warszawa – Protokół przesłuchania Marii Hulewiczowej, s. 478–483, dokument nr 176 1947 listopad 2, Warszawa – Protokół przesłuchania Marii Hulewiczowej, s. 492–493, dokument nr 180 1947 listopad, bm – Notatka dotycząca ustaleń śledztwa w sprawie ucieczki Stanisława Mikołajczyka, s. 505–506, dokument nr 181 1947 listopad 7, Warszawa – Protokół przesłuchania Marii Hulewiczowej, s. 507–508, dokument nr 184 1947 listopad 13, Warszawa – Protokół przesłuchania Marii Hulewiczowej, s. 522–524, dokument nr 223 1950, czerwiec, Warszawa – Plan śledztwa przeciwko Marii Hulewiczowej, Wincentemu Bryi, Mieczysławowi Dąbrowskiemu, Pawłowi Siudakowi i Witoldowi Kulerskiemu, sporządzony przez oficera śledczego Wydziału II Departamentu Śledczego MBP ppor. Jana Lisowskiego, s. 676.

- *Stanisław Mikołajczyk w dokumentach aparatu bezpieczeństwa*, t. 2: *Działalność w latach 1947–1958* (2010), wybór dokumentów Witold Bagiński, Franciszek Dąbrowski, Franciszek Gryciuk, Warszawa – Łódź: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, nr 120 1954 maj 15, Warszawa – Informacja Wydziału II Departamentu V MBP dotycząca emigracyjnych działaczy ludowych i planów działań skierowanych przeciwko nim, s. 305–306, nr 126 1955 styczeń 7, Warszawa – Informacja Wydziału I Departamentu III KdsBP o aktualnym stanie rozpracowania środowiska emigracyjnych działaczy PSL i ich kontaktów z ludowcami w kraju, s. 354; nr 180 1956 luty 22, Kraków – Plan działań operacyjnych Sekcji 2 Wydziału III WUdsBP w Krakowie sporządzony w ramach agenturalnego rozpracowania krypt. „Halina” prowadzonej wobec Marii Hulewicz, s. 577–578; nr 204 1957 czerwiec, Kraków – Wniosek starszego oficera operacyjnego Sekcji 2 Wydziału III KW MO w Krakowie por. Czesława Rzechuły o zakończenie sprawy agenturalnego rozpracowania krypt. „Halina” prowadzonej wobec Marii Hulewicz, s. 667; nr 206 1958 marzec 1, Warszawa – Informacja opracowana w Wydziale II Departamentu III MSW dotycząca kontaktów działaczy emigracyjnego PSL z ludowcami w kraju, s. 690; nr 222 1958 listopad 11, Warszawa – Zapis rozmowy agenta PS. „Rolland” z zastępcą naczelnika Wydziału II Departamentu III MSW kpt. Adamem Malikiem w dniu 8 listopada 1958 r. na temat rozmów agenta ze Stanisławem Kotem, Karolem Popielem, Adamem Bityńskim, Aleksandrem Ładosiem, Michałem Kwiatkowskim, Janem Dobrzelewskim, s. 816; nr 230 1958 grudzień 9, Warszawa – Plan przedsięwzięć operacyjnych Wydziału V Departamentu I MSW i Wydziału II Departamentu III MSW dotyczący emigracyjnego PSL, s. 877; nr 234 1958, bm – Streszczenie informacji zgromadzonych

- przez aparat bezpieczeństwa i plan przedsięwzięć operacyjnych wymierzonych przeciw działalności Stanisława Mikołajczyka i PSL na emigracji, s. 906, 913, 916, 928, 930.
- *Stanisław Mikołajczyk w dokumentach aparatu bezpieczeństwa, t. 3: Działalność w latach 1959–1966* (2010), wybór dokumentów Witold Bagiński, Franciszek Dąbrowski, Franciszek Gryciuk, Warszawa-Łódź: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, nr 4 1959 kwiecień 22, Warszawa – Informacja zastępcy naczelnika Wydziału II Departamentu III MSW kpt. Adama Malika dotycząca działań podejmowanych w ramach sprawy agenturalno-grupowej krypt. „Wirus”, s. 32; nr 24 1959 październik 28, Warszawa – Notatka streszczająca dotychczasowy przebieg kombinacji operacyjnej z udziałem agentów ps. „Rolland” i „Waldemar” w latach 1958–1959, s. 146; nr 30 1959 listopad 11, Warszawa – Analiza materiałów zgromadzonych przez Wydział II Departamentu III MSW dotyczących Stanisława Kota, s. 172, 173, 180, 182–183, 185; nr 32 1959 listopad 19, Warszawa – Zapis rozmowy wicedyrektora Departamentu III MSW płk. Stanisława Filipiaka i naczelnika Wydziału II Departamentu III MSW kpt. Adama Malika z agentem ps. „Rolland” w dniu 19 listopada 1959 r., s. 216; nr 37 1959 grudzień 22, Warszawa – Plan działań operacyjnych Departamentów I i III MSW skierowanych przeciwko emigracyjnemu PSL, s. 255, 261; nr 41 1960 luty 17, Warszawa – Zapis rozmowy wicedyrektora Departamentu III MSW płk. Stanisława Filipiaka i starszego oficera operacyjnego Wydziału II Departamentu III MSW mjr. Stanisława Szemiota z agentem ps. „Zbyszek” w dniu 13 lutego 1960 r. na temat pobytu agenta we Francji, s. 273; nr 71 1960 październik 20, Warszawa – Plan sporządzony przez wicedyrektora Departamentu III MSW płk. Stanisława Filipiaka i naczelnika Wydziału II Departamentu III MSW mjr. Adama Malika dotyczący zakończenia sprawy agenturalno-grupowej krypt. „Wirus”, s. 503–504; nr 106 1962 październik 5, Warszawa – Zapis rozmowy TW ps. „Konrad” z dyrektorem Departamentu III MSW płk. Stanisławem Filipiakiem w dniu 28 września 1962 r. na temat spotkania z Franciszkiem Wilkiem we Frankfurcie n. Menem, s. 695.
 - Vetulani A. (1976), *Poza płomieniami wojny. Internowani w Szwajcarii 1940–1945*, Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, s. 277–278.
 - *W kraju i na emigracji. Materiały z londyńskiego archiwum ministra prof. Stanisława Kota (1939–1943)* (1989), wybór i oprac. Janusz Gmitruk, Zygmunt Hemmerling, Jan Sałkowski, Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, s. 306.
 - *Z archiwum politycznego Profesora Stanisława Kota. Polska myśl polityczna XX wieku materiały źródłowe z komentarzem* (2013), red. Jerzy Juchnowski, Rafał Juchnowski, Lilia Barbara Paszkiewicz, Toruń:

Wydawnictwo Adam Marszałek, nr 9 s. 60–61, nr 10 s. 62–63, nr 13 s. 71–74, nr 14 s. 75–80, nr 17 s. 86–89, nr 22 s. 102–105, nr 23 s. 106–108, nr 24 s. 109–110, nr 28 s. 131–137, nr 29 s. 138–141.

Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego:

- *Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za lata akademickie 1945/46 – 1955/56* (1971), Kraków, s. 33, 89.
- *Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za rok akademicki 1956/57* (1961), Kraków, s. 5, 69, 73–74.
- *Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za rok akademicki 1957/58* (1962), Kraków, s. 56, 75–76.

Spisy wykładów:

- *Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Rok akademicki 1946/47* (1946), Kraków, s. 69, 70.
- *Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Rok akademicki 1947/48* (1947), Kraków, s. 95.
- *Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Rok akademicki 1948/49* (1948), Kraków, s. 115.
- *Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Rok akademicki 1949/50* (1950), Kraków, s. 97, 101–102.
- *Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Na rok akademicki 1953/54* (1953), Kraków, s. 101, 113.
- *Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Na rok akademicki 1954/55* (1955), Kraków, s. 44, 53, 54.
- *Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Na rok akademicki 1957/58* (1957), Kraków, s. 52, 78, 80.
- *Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego na rok akademicki 1965/66* (1965), Kraków, s. 19, 22, 25.
- *Spis wykładów na rok akademicki 1966/67. Wydział filozoficzno-historyczny, (1966) w: Informacje o organizacji studiów w Uniwersytecie Jagiellońskim*, Kraków, s. 23, 25–26.
- *Spis wykładów na rok akademicki 1967/68* (1967), Kraków, s. 18, 23, 25.
- *Spis wykładów na rok akademicki 1968/69* (1968), Kraków, s. 25, 27, 29.
- *Spis wykładów na rok akademicki 1969/70* (1969), Kraków, s. 23.
- *Spis wykładów na rok akademicki 1971/72* (1971), Kraków, s. 19, 21, 49.
- *Spis wykładów na rok akademicki 1972/73* (1972), Kraków, s. 22, 53, 54.
- *Spis wykładów na rok akademicki 1974/75* (1974), Kraków, s. 28, 33, 34, 67, 68, 70.
- *Spis wykładów na rok akademicki 1975/76* (1975), Kraków, s. 62, 65, 69.

Opracowania:

- Banach A.K. (2001), *Działalność uniwersytecka Stanisława Kota*, w: A. Fitowa (red.), *Stanisław Kot – uczyony i polityk. Pokłosie sesji naukowej*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 196–197.
- Buczek R. (1975), *Stronnictwo Ludowe w latach 1939–1945 organizacja i polityka*, Londyn: „Jutro Polski”, s. 96–98, 101.
- Chmielewski W.J. (2013a), *Polska administracja szkolna w latach 1944–1950*, Piotrków Trybunalski: Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie przy Filii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, s. 51–53, 60, 207.
- Chmielewski W.J. (2013b), *Przygotowanie kadr oświatowych na uchodźstwie w latach 1941–1948*, Warszawa: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, s. 20–21, 30, 35, 63–65, 80–81, 84, 135, 137–138, 143, aneks nr 4 s. 173–175, aneks nr 7 s. 183–184, aneks nr 13 s. 197–198.
- Chmielewski W.J. (2017), *Działalność Funduszu Kultury Narodowej na obczyźnie w latach 1939–1947*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” nr 3–4 (237–238), s. 25, 26–27, 28–29, 32, 33, 34, 36–37, 40–41.
- Chmielewski W.J. (2019), *Działalność Jana Hulewicza w Londynie w okresie II wojny światowej*, w: C. Jastrzębski (red.), *Ad Personam. Prace ofiarowane Profesorowi Adamowi Massalskiemu w 75. rocznicę urodzin*, Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, s. 357–365.
- Chmielewski W.J. (2013c), *Działalność wydawnicza polskich władz oświatowych na uchodźstwie w latach 1940–1945*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” nr 1–2 (219–220), s. 7.
- Chmielewski W.J. (2019), *Profesor Tadeusz Sulimirski, współorganizator szkolnictwa polskiego na uchodźstwie w latach 1941–1947*, „Biuletyn Historii Wychowania” t. 40, s. 111, 124.
- Chmielewski W.J. (2011), *Stanisław Skrzyszewski a Henryk Rowid*, „Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych” t. LXIV, s. 31, 32, 35–36, 37–38.
- Chmielewski W.J. (2013), *W trosce o narodowy i niezależny charakter Biblioteki Polskiej w Paryżu w czasie drugiej wojny światowej*, „Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych” t. 66, s. 19–20, 22, 23–24.
- Chmielewski W.J. (2015), *Zrzeszenie Nauczycieli Polaków w Wielkiej Brytanii wobec kraju (1941–1946)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” nr 3–4, s. 128, 129, 132, 135–139.
- Danilewicz Zielińska M. (1992), *Szkice o literaturze emigracyjnej*, Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 77, 80–83, 225.
- Danilewiczowa M. (1959), *Biblioteka Polska w Londynie*, Londyn: Biblioteka Polska, s. 1.
- Danilewicz-Zielińska M. (1982), *O Janie Hulewiczu*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie” t. I drugiej serii, t. XXIV ogólnego zbioru, s. 12–15.

- Draus J. (1984), *Działalność oświatowa Łukasza Kurdybachy w latach 1940–1946*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” t. 26, s. 218 i nast., 223.
- Draus J. (1993), *Oświata i nauka polska na Bliskim i Środkowym Wschodzie 1939–1950*, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, s. 34–36, 43–44.
- Draus J., Terlecki R. (1984), *Polskie szkoły wyższe i instytucje naukowe na emigracji 1939–1945*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, s. 4–6, 31, 34.
- Draus J. (2022), *Związki Jana Hulewicza ze Stanisławem Kotem*, „Studia Paedagogica Ignatiana” vol. 25, nr 2, s. 19–37.
- Draus J. (2015), *Nauka polska na emigracji w latach 1945–1990*, w: L. Zasztowt, J. Schiller-Walicka (red.), *Historia nauki polskiej*, t. X 1944–1989, cz. II *Instytucje*, Warszawa: Instytut Historii PAN, s. 493–494, 512–513.
- Dutkova R. (1998), *Hulewicz Jan (19 V 1907, Lwów – 7 X 1980, Kraków)*, w: W. Bobrowska-Nowak, D. Drynda (red.), *Słownik pedagogów polskich*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 70–71.
- Dutkova R. (1982), *Hulewicz Jan (1907–1980)*, „Kwartalnik Historyczny” nr 4, s. 759–762.
- Dutkova R. (1998), *Jan Hulewicz (1907–1980)*, w: T. Gumuła, J. Krasuski, S. Majewski (red.), *Historia wychowania w XX wieku. Dorobek i perspektywy*, Kielce: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego, s. 105–115.
- Dutkova R. (2000), *Jan Hulewicz (1907–1980)*, w: J. Dybiec (red.), *Złota Księga Wydziału Historycznego*, Kraków: Księgarnia Akademicka, s. 499–509.
- Dutkova R. (1982), *Jan Hulewicz uczony i pedagog*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” nr 3–4 (97–98), s. 223–233.
- Dutkova R. (2001), *Stanisława Kota związki z Polską Akademią Umiejętności*, w: A. Fitowa (red.), *Stanisław Kot – uczony i polityk. Pokłosie sesji naukowej*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 164.
- Dybiec J. (2000), *Stanisław Kot (1885–1975)*, w: J. Dybiec (red.), *Złota Księga Wydziału Historycznego*, Kraków: Księgarnia Akademicka, s. 270.
- Fitowa A. (2001a), *Biogramy osób występujących w książce*, w: A. Fitowa (red.), *Stanisław Kot – uczony i polityk. Pokłosie sesji naukowej*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 312–313.
- Fitowa A. (2001b), *Stanisław Kot w świetle prywatnej korespondencji*, w: A. Fitowa (red.), *Stanisław Kot – uczony i polityk. Pokłosie sesji naukowej*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 99, 101, 105, 115, 119, 130, 134, 151–153.

- *Fundusz Kultury Narodowej (1928–1937). Zarys działalności (1937)*, Warszawa: Fundusz Kultury Narodowej.
- Gmitruk J. (2010), *Maria Hulewiczowa: sekretarka Stanisława Mikołajczyka*, Warszawa: Muzeum Historii Ruchu Ludowego.
- Hulewicz J. (1967), *Biblioteka Narodowa w latach 1946–1966*, w: *Ossolineum. Księga pamiątkowa w 150-lecie Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 292–293.
- Hulewicz J. (1968), *Działalność Funduszu Kultury Narodowej w dziedzinie pomocy dla kraju (1940–1945)*, „*Studia i materiały z dziejów nauki polskiej*” Seria A, z. 12, s. 335–359.
- Hułas M. (1996), *Goście czy intruzi? Rząd polski na uchodźstwie wrzesień 1939 – lipiec 1943*, Warszawa: Instytut Historii PAN, s. 157.
- Hurło L. (2015), *Hulewicz Jan (1907–1980)*, „*Prace Naukowe Wałbrzyskiej Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości. Zeszyty Pedagogiczno-Medyczne. Słownik Pedagogów Polskich i Polskiej Myśli Pedagogicznej XIX i XX wieku*”, red. Maria Jolanta Żmichrowska, Magdalena Pluskota, t. 35, s. 52–54.
- Klimowicz M. (1982), *Jan Hulewicz (19 V 1907 – 7 X 1980)*, „*Biuletyn Polonistyczny*” z 1/2, s. 131–133.
- Klimowicz M. (1981), *Jan Hulewicz (1907–1980)*, „*Ruch Literacki*” z. 3 (126), s. 253–254.
- Kliś A. (2011), *Od Państwowego Pedagogium do Państwowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie*, w: *Państwowe Pedagogium i Szkoła Ćwiczeń w Krakowie z tradycji kształcenia nauczycieli, koncepcja, wybór tekstów i ilustracji Jan Krukowski, Barbara Morawska-Nowak*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, s. 28.
- Koźmin D. (2000), *Jan Hulewicz (1907–1980) – i jego miejsce w historii wychowania XX wieku*, w: W. Szulakiewicz (red.), *Historycy wychowania II Rzeczypospolitej*, Warszawa: „*Familia*”, s. 133–150.
- Łanowski J. (1984), *Jan Hulewicz (19 maja 1907 – 7 października 1980)*, „*Pamiętnik Literacki*” nr 1, s. 375–382.
- Łuczyńska B. (2003), *Hulewicz Jan (1907–1980)*, w: T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. II G–Ł, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „*Żak*”, s. 264–267.
- Marmon W. (1995), *Krakowskie środowisko historyczne w latach 1918–1939*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe WSP, s. 105, 127.
- Massalski A. (2017), *Mój mistrz – profesor dr Jan Hulewicz (1907–1980)*, „*Przegląd Historyczno-Oświatowy*” nr 3–4, s. 70–76.
- Nisiobęcka A. (2003), *Artyści w czasie okupacji*, „*Biuletyn IPB*” nr 2 (25), s. 64.
- Okoń W. (2007), *Hulewicz Jan (ur. 19 V 1907, Lwów, zm. 7 X 1980, Kraków)*, w: tenże, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „*Żak*”, s. 140.

- *Państwowe Pedagogium w Krakowie 1919–1936. Organizacja i program nauki* (1936), Kraków: Nakładem Dyrekcji Państw. Pedagogium oraz Bratniej Pomocy Studentów Państw. Pedagogium, s. 99.
- Pietrzyk Z. (2001), *Marek Wajsbłum – ulubiony uczeń Stanisława Kota*, w: A. Fitowa (red.), *Stanisław Kot – uczonek i polityk. Pokłosie sesji naukowej*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 213, 224.
- Puđlocki T. (2020), *Andrzej Kazimierz Banach (14 I 1944 – 7 IV 2019)*, „Kwartalnik Historyczny” nr 1, s. 212.
- Radzik T. (1999), *Historia Zrzeszenia Nauczycielstwa Polskiego za Granicą 1941–1991*, Londyn: Zrzeszenie Nauczycielstwa Polskiego za Granicą, s. 27, 38, 40, 46–47.
- Rutkowski T.P. (2012), *Stanisław Kot 1885–1975. Między nauką a polityką*, Warszawa: Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, s. 57, 139, 282.
- Sondel J. (2012), *Słownik historii i tradycji Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, s. 515–516.
- Starnawski J. (2013), *Nowe materiały do konfliktu Nitsch – Kołaczkowski*, „Pamiętnik Literacki” nr 2, s. 221, 224–228.
- Sulimirski T. (1961), *Fundusz Kultury Narodowej 1939–1946*, „Nauka Polska na Obczyźnie” z. 3, s. 50.
- Szczerba A. (2008), *Hulewicz Jan (1907–1980) pseud. Adam Ordega, Adam Brzeski, Zygmunt Wilcz, Edward Żywoń, Pedagog, J.H.L.*, w: A. Meissner, W. Szulakiewicz (red.), *Słownik biograficzny polskiej historii wychowania*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 300–308.
- Szulakiewicz W. (2006), *Historia oświaty i wychowania w Polsce 1944–1956*, Kraków: Wydawnictwo WAM, passim.
- Szulakiewicz W. (2012), *Stanisław Łempicki (1886–1947). Twórca lwowskiej szkoły historii wychowania*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, s. 10–11, 80, 83, 165, 170, aneks nr 2 świadectwa uczestnictwa w seminarium S. Łempickiego s. 201–205.
- Szymborski W. (2022), *Jan Hulewicz*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne. Śladami dziedzictwa muz. Katedra i Zakład Historii Kultury i Oświaty na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1920–2022” z. 3, s. 569–575.
- Terlecki R. (2002), *Profesorowie UJ w aktach UB i SB*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, s. 100–121.
- Turkowski R. (2007), *Stanisław Mikołajczyk w dziejach ruchu ludowego*, w: J. Gmitruk (red.), „*Nie traćcie wiary w lepszą przyszłość*”. *Myśl i działalność polityczna Stanisława Mikołajczyka*, Warszawa: Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, s. 80.
- Soroka W. (1976), *Profesor Stanisław Kot: Scholar*, „The Polish Review” no ½, s. 101.

- Winnicka H. (1994), *Hulewicz Jan (19 V 1907 Lwów – 7 X 1980 Kraków)*, w: *Słownik historyków polskich*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo „Wiedza powszechna”, s. 189.
- Wroczyński R. (1980), *Ostatnie spotkanie z Janem Hulewiczem*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” nr 4, s. 443–446.
- Zaleska H. (1977), *Bibliografia prac prof. dra Jana Hulewicza 1929–1975*, w: R. Dutkova, J. Dybiec, L. Ajdukiewicz (red.), *Studia z dziejów oświaty i kultury umysłowej w Polsce XVIII–XX w. Księga ofiarowana Janowi Hulewiczowi*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 309–327.

Strony internetowe:

- https://in-memori.am.uj.edu.pl/lista-pamieci?p_p_id=56_INSTANCE_q9Wikq7zXoNB&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-3&p_p_col_count=3&osoba=140314428 (dostęp: 1.10.2021).
- <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/580740> (dostęp: 1.10.2021).
- <https://lustronauki.wordpress.com/2018/07/28/jan-hulewicz/> (dostęp: 22.10.2021).
- <https://dziennikpolski24.pl/universytet-jagiellonski-po-odwilzy/ar/9764393> (dostęp: 22.10.2021).

Jan Hulewicz (1907–1980) – professor, a community worker, and a peasant activist

Summary

Aim: The aim of the article was to show biography of Professor Jan Hulewicz, who was not only a distinguished scholar but an important member of the government in exile during the Second World War.

Methods: An analysis of archival materials – manuscripts and unpublished materials kept in the Jagiellonian University Archive, the Institute of National Remembrance, resources of the Polish Academy of Sciences and the Polish Academy of Arts and Sciences in Cracow), and articles and publications.

Results: On the basis of all archival materials, the biography of Jan Hulewicz was shown. Just before the outbreak of the Second World War, Jan Hulewicz obtained “habilitacja” at the Jagiellonian University, he was supposed to start lectures in October 1939. After his return to Poland, he continued to work at the Jagiellonian University. Jan Hulewicz was involved in various activities of the Polish government in exile during the Second World War, for instance noteworthy is managing the Fund for National Culture (Pol. Fundusz Kultury Narodowej) described in the article. After the Second World War Jan Hulewicz was several times interrogated by members of the Ministry of Public Security as during the war he worked with Professor Stanisław Kot who was treated as an enemy for the new government in Poland created by the communist party.

Conclusions: Profesor Jan Hulewicz who was not only a distinguished scholar but also an important member of the government in exile during the Second World War.

Keywords: Jan Hulewicz, the Jagiellonian University, education, history of education, polish government in exile, the Second World War.